MALMÖ FORNMINNESFÖRENING

ÅRSSKRIFT 1933

Detta är en faksimilupplaga
reproducerad direkt av den boktryckta originalupplagan från 1933.

Litos Reprotryck i Malmö AB, 1990

ISBN: 91-85156-33-7

MALMÖ FORNMINNESFÖRENING

ÅRSSKRIFT 1933

MALMÖ 1933
LUNDGRENS SÖNERS BOKTR.

FÖRORD.

Endast en gång förut har Malmö Fornminnesförening med en tryckt publikation dristat sig framträda inför offentligheten nämligen år 1919, då föreningen för att hugfästa minnet av sin 10-åriga verksamhet utgav en Minnesskrift, innehållande värdefulla bidrag av föreningsmedlemmar rörande personer och förhållanden i Malmö under gångna tider.

Föreningen har emellertid nu beslutat att i en skriftserie, utgiven i form av en årsskrift, vilken kostnadsfritt utdelas till medlemmarna, publicera uppsatser och dokument, avsedda att belysa i första hand Malmö stads och därnäst även vår provins historia.

Första numret av denna skriftserie föreligger härmed; och får föreningen till samtliga medarbetare framföra sitt varma tack för deras därigenom visade intresse för Malmö Fornminnesförening och dess strävanden.

Malmö i februari 1933.

FÖRENINGSMEDDELANDEN.

1931.

Sedan föreningen på allmänt sammanträde den 16 mars 1931 beslutat ändra föreningens stadgar därhän, att styrelsemedlemmarnas antal skulle minskas från 11 ledamöter och 3 suppleanter till 5 ledamöter och 2 suppleanter, så undanbådo sig vid sammanträdet den 28 november 1931 följande styrelseledamöter återval, nämligen: friherre Nils Djurklou, friherrinnan Anna Djurklou, fru Siri Petrén, major Gillis Arfvidsson, länsveterinär Axel Tullberg, disponent Chr. Bergh, konsul K. A. Härje och stadsarkivarien A. U. Isberg.

Vid därefter företaget nyval utsågos till ledamöter av styrelsen för år 1932: polismästaren Yngve Schaar, med. d:r Carl Cronqvist, fröken Maria Cronqvist, konstnären Einar Bager och museiintendenten fil. d:r Ernst Fischer samt till suppleanter fabrikören Armin Hattendorff och köpmannen Harald Nordmark.

Därjämte valdes till hedersledamot föreningens stiftare och hittillsvarande ständige ordförande sedan år 1909 friherre Nils Djurklou.

Inom sig valde styrelsen till ordförande polismästare Schaar, till vice ordförande d:r Fischer, till sekreterare herr Bager och till kassaförvaltare fabrikör Hattendorff.

Föreningens samlingar, bestående av bl. a. flera tusen fotografi- och scioptikonplåtar med Malmö-motiv, en mängd grundgrävningsfynd samt ett antal uppmätningsritningar och avbildningar av intressanta arkitekturdetaljer från gamla Malmöfastigheter, blevo såsom gåva överlämnade till Malmö museum.

Föreningens kassabehållning uppgick den 31/12 1931 till kronor 5396: 69.

1932.

Under år 1932 har föreningen lidit en smärtsam förlust, i det att suppleanten Harald Nordmark och styrelseledamoten Carl Cronqvist med döden bortgått.

I deras ställe hava utsetts: till ledamot förutvarande suppleanten Armin Hattendorff och till suppleanter e. o. hovrättsnotarien Thorsten Bergh och läroverksadjunkten Vilh. Ljungfors.

Föreningen har under året ingivit en skrivelse till Malmö stads drätselkammare rörande önskvärdheten att bevara en del äldre Malmöfastigheter, bl. a. det s. k. Gustaf III:s-huset på gamla hospitalstomten vid Rundelsgatan.

Anslag har beviljats till grävningar å Malmöhus borggård, vilka verkställts genom Malmö musei försorg. Därvid påträffades en del av grunden till den gamla ringmuren.

Föreningen har under året anslutit sig till Skånes Hembygdsförbund.

Vid föreningens sammanträde den 10 mars 1932 hölls av amanuensen Nils Gösta Sandblad, Lund, föredrag om Malmö residens' äldre byggnadsskeden och vid sammanträdet den 3 december 1932 talade civilingenjören Axel Cronqvist över ämnet: "Fantasi och verklighet om hästekipage i Malmö från 1800-talets början intill senaste tid."

Båda föredragen illustrerades av intressanta scioptikonbilder.

TIGGARMUNKARNAS KLOSTER OCH KAPELL I MALMÖ.

Litteraturgranskning och dokumenttolkning.

Av HANS WÅHLIN.

Franciskanerna i Malmö hade två olika kloster, det ena efter det andra; två recenta författare anse att de hade tre, och av dessa båda forskare menar den ene, att ett av de tre klostren skulle ha varit filial till ett av de båda andra. Tre kapell, förutom en yngre klosterkyrka, äro också inblandade i denna invecklade fastighetshistoria; av dessa tre bära två samma namn och ha därför ansetts vara identiska, medan de i själva verket förekomma på skilda platser och ha burit namnet vid olika tider. Alla rester av dessa många byggnader äro nu försvunna från jordens yta, och därför ha de författare, som i senare tid behandlat dem, bortsett från oansenliga jordfynd, måst bygga uteslutande på arkivmaterial och historisk litteratur. De ha därvid kommit till de mest skiljaktiga resultat angående läget av gråbrödernas hus i Malmö.

Genom en kritisk granskning av de oeniga forskarnas skrifter men i synnerhet av det hittills ofullständigt begagnade och ännu mera ofullständigt redovisade aktmaterialet kunna emellertid någorlunda tillförlitliga resultat uppnås. Vi konsultera därvid först en sakkunnig från 1500-talet, Peder Olsen, i yngre dagar franciskanmunk i Odense, efter reformationen vetenskapsidkande vagabond. Hans framställning[1] av gråbrödraklostrets i Malmö historia lyder sålunda:

1419 grundades klostret *(locus)* i Malmö; kung Erik, pomraren, gav bröderna ett hus *(locum)* och S:ta Annas kapell vid havet. Men år 1487 reformerades detta konvent, och då erhöllo bröderna några tomter för att bygga ett nytt kloster i västra delen av staden, delvis sträckande sig mot södra sidan och i norr och öster omgivna av allmänna gator. Följande år, 1488, fingo de av olika personer andra

[1] I Script. min. hist. Dan. 2, sid. 301—302. Utöver det ovan citerade meddelar Peder Olsen ytterligare några notiser från klostret, vilka här icke behöva anföras. — Om Peder Olsen se Ellen Jørgensen, Historieforskning og Historieskrivning i Danmark indtil Aar 1800 (København 1931), sid. 82—85.

tomter, vettande mot stadsgraven, och annandag pingst 1489 drogo de i procession in på detta ställe och höllo gudstjänst där.

Av samtida handlingar bestyrkes, att gråbröderna i Malmö $^{3}/_{9}$ 1487 redan hade i sin ägo vissa tomter "som wij ther till hawe skulle ath bygge oc skicke wort closter wppa, effth*er*thij thet stedh wij nw hawe j for:de Malmøw er ey quempt till closter me*n* for tranghet oc ondh lucht, so*m* th*er* hoes hawes"[2] och att deras kloster $^{8}/_{4}$ 1488 stod under byggnad[3]. Ett påvebrev $^{12}/_{11}$ 1489 medger också bröderna, kanske post festum, rätt att flytta klostret till ett lämpligare ställe i staden[4]. Peder Olsens uppgifter angående klostrets anläggning 1419 äro däremot obestyrkta och, som vi i det följande skola se, åtminstone icke bokstavligen tillförlitliga.

L i n d b æ k s framställning av gråbrödraklostrets historia[5] kompletterar Peder Olsens berättelse med talrika, väl dokumenterade detaljer och tillägger en utförlig skildring av klostrets upphävande och de oroligheter, som stodo i samband därmed. Han har med rätta lokaliserat de äldre klosterbyggnaderna till ett område norr om "Adelgaden"[6] och tätt intill strandmuren, som dock icke var byggd 1419, då klostret skall ha grundlagts. Däremot är hans bestämning av det senare klostrets plats ohållbar. Läget "i Vestergade, delvis ud til den søndre Strand" är orimligt, då åtminstone två gator i öst-västlig riktning sträckte sig söder om och parallellt med den gamla "Adelgadens" västligaste del över den nuvarande Kungsparkens område i fortsättningen av de bevarade gatusträckor, som nu kallas Hospitalsgatan och Jakob Nilsgatan. Peder Olsens uppgifter tillåta knappast annan tolkning än att det yngre klosterområdet legat söder om Hospitalsgatans förlängning och väster om Slottsgatan, huvudsakligen i den nuvarande Kungsparkens södra del och numera delat av den på 1670-talet anlagda yttre slottsgraven. Sedan klostret tillfallit staden 1528 och

[2] Dipl. dioec. Lund. 5, n:r XXXIX. — Upplösta förkortningar anges här och i det följande med kursiv.

[3] Dipl. dioec. Lund. 5, n:r LXIV.

[4] Acta pont. Dan., n:r 3173; Dipl. dioec. Lund. 5, n:r CXXVI.

[5] J. L i n d b æ k, De danske Franciskanerklostre (København 1914), sid. 207—215.

[6] Hela den gatusträcka, som nu kallas Östergatan, Adelgatan och Västergatan, jämte den senares förlängning västerut till den gamla Västerport, kallades under medeltiden *Adelgade*.

munkarna utdrivits 1530, begagnades klosterområdet på denna plats långt in i nyare tid för stadens sjuk- och fattighus, hospitalet.

I fråga om klostrets äldsta historia kan man på en viktig punkt komplettera Lindbæks framställning.

Lindbæk citerar[7] ett gåvobrev, vari "franciskaner i Malmö nämnas" 1415. Brevet är utfärdat av domprosten Folkvin i Lund[8] och bör ses i samband med ett i diskussionen om dessa ärenden hittills obeaktat brev av ärkebiskopen (Peder Mikkelsen Kruse) i Lund[9], utfärdat redan $^{13}/_{2}$ 1412 till bekräftelse av att Folkvin till det helgalekamensaltare, som han upprättat i Lunds domkyrka, skänkt bl. a. en gård i Malmö, belägen invid och väster om gråbrödernas kapell, vilket alltså existerade redan före det av Peder Olsen uppgivna året för konventets stiftelse[10]. I och för sig kan notisen anses tyda på ett enkelt missionshus[11]. Till sakens ytterligare belysning tjänar ett brev, utställt $^{19}/_{7}$ 1423 efter Folkvins död av hans brorson Klaus Gyntersen på egna och omyndiga medarvingars vägnar[12] till bevis om ett avtal, varigenom Folkvins donation delvis upphäves till arvingarnas förmån, medan hans altarstiftelse bl. a. stannar i besittning av en gård invid och väster om gråbrödernas hus *(domus)* i Malmö. De tre breven ange den skänkta gårdens läge i förhållande till gråbrödernas kapell eller hus i skiljaktiga ordalag men på entydigt sätt, och då endast en och samma gård i Malmö nämnes bland Folkvins kvarlåtenskap, synes det ostridigt, att gråbröderna i staden hade sitt

7 A. a., sid. 207.

8 Svenskt dipl., n:r 2068.

9 Svenskt dipl., n:r 1534.

10 Till S:t Petri kyrka i Malmö testamenterades $^{21}/_{3}$ 1414 av Jens Nielsen till Torup en halv gård i "Gråbrödra strätæ". Testamentet är endast känt genom en regest från 1600-talet (Repert. dipl. regni Dan., n:r 5374), av vilken det tyvärr icke med fullkomlig visshet framgår om detta Gråbrödrasträde legat i Malmö.

11 Det finns flera exempel på att tiggarmunkarna i våra trakter ägt eller disponerat kapell på platser, där kloster icke funnits. I Skanör, där något kloster aldrig etablerades, fanns 1531 ett av gråbrödrakonventet i Halmstad uppbyggt "capella cum domuncula" (De expulsione fratrum minorum, i: Script. min. hist. Dan. 2, sid. 358). Ett påvebrev $^{3}/_{4}$ 1451 ger dominikanerna i Helsingör, som endast hade ett kapell, tillåtelse att uppföra ett kloster med alla tillhörande byggnader (Acta pont. Dan., n:r 1972). I Falsterbo och Dragör hade borgmästare, råd och köpmän i Stralsund senast omkr. 1448 låtit uppföra kapell, i vilka gudstjänst ännu omkr. 1500 förrättades under marknadssäsongerna av franciskanmunkar från klostret i Stralsund (Acta pont. Dan., n:r 3761). Se också nedan, sid. 16.

12 Repert. dipl. regni Dan., n:r 6035.

kapell 1412 på samma ställe där de hade sitt hemvist 1423, vare sig detta hemvist var organiserat som ett verkligt kloster eller ej.

En annan fråga är hur denna slutsats skall kunna förlikas med Peder Olsens uppgift om klostrets anläggning 1419 vid det då redan bestående kapellet S:ta Anna "apud mare". En rimlig förklaring vore, att Peder Olsen tar fel på klostrets grundläggningsår, varvid det riktiga datum bör sättas antingen före $^{13}/_{2}$ 1412[13] eller efter $^{19}/_{7}$ 1423; i båda fallen är det sannolikt men icke bevisligt, att S:ta Annas kapell är identiskt med den sedermera fram till 1489 begagnade klosterkyrkan. Det är också möjligt, att en kunglig donation 1419 tryggat brödernas besittningsrätt till det redan förut av dem nyttjade kapellet och samtidigt möjliggjort en oansenlig missionsstations förvandling till ett verkligt kloster[14].

Under alla omständigheter synes något gråbrödrakonvent icke ha funnits i Malmö $^{17}/_{4}$ 1410, då ärkebiskop Jakob Gertsen (Ulfstand) i sitt testamente[15] betänkte alla kloster i ärkestiftet, som veterligen funnos vid denna tid (utom Dalby, som kanske i egenskap av kanik-samfund intog en annan ställning än de övriga), utan att nämna något gråbrödrakloster i Malmö; det bör också antecknas, att icke heller något dominikankloster i Malmö omtalas.

Härmed ha vi kommit fram till den punkt, där "sanctorum Simonis & Jude" kapell måste indragas i vår undersökning.

I början av år 1434 inköpte konungen (Erik av Pommern) ett par tomter inom stadens nordvästra del för att där bygga den kungsgård, som sedermera blev Malmöhus slott och för vars fortsatta utveckling efter hand hela västra delen av den medeltida staden måste ge plats. Ett köpebrev $^{26}/_{1}$ 1434 betygar, att Metta Olafsdatter, Herman Tomas-

13 Erik av Pommern bar konungatitel sedan 1389 [G. Carlsson, Förhistorien till 1396 års svenska konungaval, i: Historiska studier tillägnade Ludvig Stavenow (Stockholm 1924), sid. 47—58] och var 1412 omkr. 30 år, varför misstag i fråga om hans namn icke behöver ifrågasättas, ehuru han före Margaretas död $^{28}/_{10}$ 1412 hade föga befattning med regeringsangelägenheter.

14 I detta fall skulle händelseförloppet ungefär sammanfalla med vad som skedde vid tillkomsten av dominikanklostret i Helsingör (se ovan, sid. 9, not 11), måhända med den skillnad, att ett fullständigt kloster där hade planerats redan vid grundläggningen av munkarnas första etablissement på platsen [C. Neergaard, Bidrag til Danmarks Klosterhistorie, i: Kirkehistoriske Samlinger IV: 1 (1889—91), sid. 57—64].

15 Svenskt dipl., n:r 1287.

sens änka, sålt en sin gård, begränsad i söder av "Athelgaden", i norr av stadens jord vid stranden, i väster av stadens västra mur och i öster av Jep Pedersens gård[16]. Samma dag köper konungen av rådman Jep Pedersen den gård, som denne själv bebor, belägen mellan Metta Hermans gård i väster och S. Symonis et Jude kyrkogård i öster samt mellan Athelgaden och stadens jord vid stranden[17]. Simons och Judas' kapell låg alltså i januari 1434 innanför Västerport, på tredje tomten från porten räknat, vid Västergatans norra sida.

Genom ett kungligt brev $^{10}/_{2}$ 1434 ålades alla fastighetsägare i Malmö att deltaga i vissa arbeten till stadens befästande[18]. Vid en bevarad avskrift av brevet finns en serie anteckningar, nedskrivna av borgmästaren i Malmö Jep Mogensen, beträffande verkställigheten av de anbefallda befästningsarbetena[19]. Av innehållet i anteckningarna framgår att de nedskrivits inom tidsavsnittet nov. 1446 (eller tidigast juli 1445) — april 1455, alltså i avrundat tal omkr. 1450[20]. Antecknaren noterar bl. a. ett murningsarbete "wæster j byæ*n*, th*er* radhet akth*er* m*et* gudz hiælp at sanctorum Symonis et Jude kyrke skal mwres vp til" och vidare ett murningsarbete "th*er* som sanctorum Symonis et Jude capelle nw stond*er*". Båda dessa arbeten sägas vara utförda av antecknaren själv. Åtminstone i slutet av 1440-talet stod sålunda det gamla kapellet kvar omedelbart öster om den på 1430-

16 Repert. dipl. regni Dan. n:r 6673.

17 Repert. dipl. regni Dan. n:r 6672. — Malmöhus' nuvarande huvudbyggnad ligger med sin västra del på Mettas tomt och sträcker sig sannolikt över både Jep Pedersens gård och åtminstone en del av kapellets kyrkogård. Som vi i det följande skola se, var den 1434 anlagda kungsgården icke större än att den tillät kapellet att stå kvar. Kungsgården säges också av Mogens Madsen (Mon. hist. Dan. II: 2, sid. 279) ha varit "endast föga mera ansenlig än byggnaderna i den övriga staden".

18 Dipl. dioec. Lund. 3, n:r CXLV; Dipl. civit. Malmog. 1, n:r VI1; Privilegier, resolutioner och förordningar för Sveriges städer 1, utg. av N. Herlitz (Stockholm 1927), n:r 294.

19 I Registrum ville Malmøyghe, tr. i Dipl. dioec. Lund. 3, n:r CXLV.

20 Enligt anteckningarna skall rådman Henrik Olsen ha uppfört ett visst stycke mur för Jens Mogensens barn "aff Thyringhe". En Jens Mogensen var $^{31}/_{10}$ 1446 bisittare vid Göinge härads ting (Repert. dipl. regni Dan., n:r 7628). Hans barn torde knappast under hans livstid ha nämnts i ett sammanhang som detta. — Poul Stenkilsen, som i anteckningarna kallas borgmästare, innehade ännu icke detta ämbete $^{23}/_{7}$ 1445, icke heller var Peder Dung då ännu rådman, som han kallas i anteckningarna (Repert. dipl. regni Dan., n:r 7529). — Jep Mogensen, som $^{29}/_{11}$ 1451 utfärdade ett gåvobrev av möjligen testamentarisk art (Dipl. dioec. Lund. 3, n:r CCCXXXIX; Repert. dipl. regni Dan. II, n:r 99), nämnes, så vitt förf. kunnat finna, icke därefter och var i varje fall $^{2}/_{5}$ 1455 icke längre borgmästare (Repert. dipl. regni Dan. II, n:r 481). Han har sannolikt avlidit före denna tidpunkt.

talet uppbyggda kungsgården[21], men det framgår av ordalagen, att man hade för avsikt att bygga en ny kyrka, invigd åt de båda apostlarna. Uttrycket "där kapellet n u står" bekräftar slutsatsen, att det gamla kapellet vid denna tid var dömt till en nära förestående undergång.

Sannolikt realiserades aldrig föresatsen att bygga en ny kyrka i dess ställe, men däremot har man goda vittnesbörd om att gråbrödernas kyrka "vid havet" redan före konventets flyttning 1489 fått övertaga det namn, som det gamla kapellet burit. 1488 omtalas en gård på södra sidan av "Adelgaden" mitt för sanctorum Simonis och Jude kapell[22]. I detta sammanhang skulle man icke ha någon anledning att anse gråbrödernas kyrka vara åsyftad, ty det finns veterligen ingen anteckning om att det gamla kapellet verkligen rivits före denna tid. Som notisen förekommer i ett gåvobrev till gråbröderna själva, av vilket det dessutom indirekt framgår, att de ännu bodde kvar i sitt gamla kloster[23], kan det till och med förefalla särdeles osannolikt, att det skulle vara fråga om deras egen kyrka. Men under de närmaste årtiondena betygas gång på gång av de tillförlitligaste vittnen, att namnet Simons och Judas' kapell verkligen syftar på den kyrka vid "Adelgaden", som gråbröderna övergåvo, när de 1489 inflyttade i sitt nya kloster i stadens sydvästra del. Ärkebiskopen av Lund Jens Brostrup talar i ett brev $^{16}/_{1}$ 1494 — alltså inom fem år efter konventets flyttning — om "apostlarna Simons och Judas' kyrka, vilken kyrka fordom var franciskanernas klosterkyrka"[24]. Borgmästaren i Malmö Hans Mikkelsen utfärdar 1508 köpebrev på en gård "vid gamla gråbrödraklostret, som nu är sanctorum Simonis et Jude kapell"[25]. Slutligen talar den till namnet okände, men som franciskan-

21 Redan $^{23}/_{4}$ 1434 omtalas "hans nådes gård, som han nu låter bygga i Malmö" (Repert. dipl. regni Dan., n:r 6691).

22 Dipl. dioec. Lund. 5, n:r LXIV. — Benämningen förekommer upprepade gånger redan samma år (Dipl. dioec. Lund. 5, n:r LXXXVIII, XC).

23 Genom brevet skänkes en andel i den ifrågavarande gården till gråbrödernas prior och gardian i Malmö "oc theris closter, som the nw i bygningh hafve wdi Malmøw".

24 Dipl. dioec. Lund. 5, n:r CCLXVIII.

25 H. Knudsen, En gammel Krønike om Graabrødrenes Udjagelse af deres Klostre i Danmark, i: Kirkehistoriske Samlinger 1 (1849—52), sid. 388; C. Sonnenstein-Wendt, Om reformatorerna i Malmö och de första lutherska presterna derstädes, i: Ny kirkehistoriske Samlinger 2 (1860—62), sid. 136 not 12; originalbrevet i Arnemagnæanske Samling (fasc. LXIV n:r 7) i Universitetsbiblioteket i Köpenhamn.

broder särskilt sakkunnige författaren till skriften *De expulsione fratrum minorum* i början av 1530-talet om "Simons och Judas' kyrka, som förr var franciskanernas hemvist"[26].

Sammanhanget blir alltså följande:

1412 hade gråbröderna ett kapell i Malmö; ännu 1423 var deras "hus" beläget på samma plats som detta. Sannolikt var kapellet identiskt med S:ta Annas kapell vid havet, till vilket de enligt Peder Olsen 1419 fingo besittningsrätt, på samma gång som ett brödrakonvent organiserades. Om vidare utveckling av deras byggnadskomplex på denna plats är intet känt.

I samband med den 1434 påbörjade anläggningen av kungsgården på platsen för det nuvarande Malmöhus omtalas ett kapell av okänd ålder, Simons och Judas' kapell, beläget omedelbart öster om kungsgårdens tomt. Det var omkr. 1450 avsett att rivas och torde troligen kort därefter, i varje fall före 1488, ha försvunnit. Med detta kapell hade gråbröderna, så vitt man vet, intet att skaffa.

Intill 1489 voro gråbröderna bosatta "vid havet", på norra sidan av "Adelgaden"[27]. Intet antyder, att de före 1489 skulle ha växlat bostad.

1489 inflyttade bröderna emellertid i sitt nybyggda kloster i stadens sydvästra del, på eller nära platsen för den nuvarande restaurangbyggnaden i Kungsparken.

Redan dessförinnan hade deras kyrka vid norra sidan av "Adelgaden" börjat kallas med samma namn, Simons och Judas' kapell, som burits av den tidigare nedrivna byggnaden intill kungsgårdens tomt. Efter det nya klostrets tillkomst blev detta namn ständig beteckning för den förutvarande gråbröderskyrkan.

Detta händelseförlopp har L o r e n z e n[28] alldeles ställt på huvudet. Han antager t r e olika gråbrödrakloster efter varandra, varav *A*: det 1419 instiftade klostret vid S:ta Annas kapell, vars plats enligt honom icke närmare kan påvisas; *B*: ett kloster vid Simons och Judas'

[26] Script. min. hist. Dan. 2, sid. 341.

[27] Så enl. köpebrev $^{14}/_{1}$ 1437 och $^{27}/_{2}$ 1442 (Repert. dipl. regni Dan., n:r 6856, 7222), enl. en anteckning hos Peder Olsen (Script. min. hist. Dan. 2, sid. 307) 1469 ("conventus apud mare") och enl. köpebrev $^{31}/_{12}$ 1475 (Dipl. dioec. Lund. 4, n:r CCLXIX).

[28] V. L o r e n z e n, De danske Franciskanerklostres Bygningshistorie (København 1914), sid. 119—120.

kapell intill det nuvarande slottet, vid västligaste delen av "Adelgaden"; samt *C*: det 1487—89 byggda klostret, som han förlägger till den nuvarande Västergatans norra sida, där en byggnad på en bild av Malmö 1678 betecknas som gråbrödernas kyrka[29].

Det grundläggande misstaget i denna framställning är förväxlingen av det äldre Simons och Judas' kapell, som verkligen låg på platsen för Lorenzens kloster *B*, med den äldre gråbrödrakyrkan, som efter all sannolikhet är identisk med S:ta Annas kapell på platsen för *A* men som i senare tid övertog namnet Simons och Judas' kapell, sedan den äldre byggnaden med detta namn nedrivits. Lorenzens kloster *A* och *B* äro således en och samma byggnadsgrupp på en och samma plats, och vad platsen beträffar, har omständigheternas lek fogat det så, att den måste sökas på det ställe, dit han förlägger klostret *C*. Vidare har Lorenzen feltolkat eller förbisett Peder Olsens ortsuppgifter. Hans uppfattning av det yngsta klostrets läge kommer ganska nära Sonnenstein-Wendts likaledes oriktiga mening[30] — som han dock icke citerar — att det yngre klostret skulle ha legat söder om Västergatan vid hörnet av den nuvarande Gråbrödersgatan och att dess område från detta gathörn skulle ha sträckt sig åt väster mot stadsgraven — ett avstånd av 600 meter, om man icke glömmer att räkna med västra stadsgravens dåvarande läge.

[29] Någon vy av Malmö 1678 är icke känd; Lorenzen åsyftar troligen Swiddes kopparstick hos Pufendorf efter Dahlberghs teckning, senast reproducerat av H. Wåhlin, Scania antiqua (Malmö 1931) bild 17. Bildens "templum sancti Francisci" är enligt A. U. Isberg [j:r], Handbok med uppgifter och förklaringar till A. U. Isberg s:rs historiska karta över Malmö stad (Malmö 1923), sid. 89, en 1600-talsbyggnad. — Förf. till Scania antiqua har beklagligtvis vid redogörelsen för bildens påminnelser om stadens forna kloster följt Isbergs Handbok utan att underkasta dess framställning nödvändig kritik. Därigenom ha några oriktigheter influtit, av vilka de som äro förf. bekanta rättas genom föreliggande uppsats.

[30] Sonnenstein-Wendt, a. a., sid. 137. — Vilseledd av en i sig själv korrekt notis hos Sonnenstein-Wendt, a. a., sid. 136 not 14, har Lorenzen, Franciskanerklostre, sid. 6, uppgivit att franciskaner omtalas i Malmö redan 1383. Sonnenstein-Wendts källa är en notis hos Hamsfort (Script. rer. Dan. 1, sid. 315): "VII Kal. Maji [1383] Magnus Pontifex beneficiis afficit delubrum Franciscanorum, & Ecclesiæ, suo arbitratu, sacerdotem imponit, Malmogiæ commorans" — medan han uppehöll sig i Malmö, bevisade översteprästen Magnus [ärkebiskop Magnus Nielsen] den 25. april välgärningar mot franciskanernas helgedom och insatte genom sitt bestämmande en präst i kyrkan. Det lärda latinet visar, att notisen icke oförändrad har överförts från en medeltida källa till Hamsforts annalverk; redan däri kan utrymme för misstag givas. Läst efter ordalydelsen säger notisen f. ö. intet annat än att ärkebiskopen under vistelse i Malmö, kanske genom utfärdandet av ett där dagtecknat brev, träffat vissa dispositioner för ett franciskansamfund, ovisst vilket.

Vi ha ännu icke undersökt på vilken plats i stadsplanen vi kunna inlägga det kloster, som gråbröderna lämnade 1489 och där de troligen haft sitt hemvist ända sedan de först bildade sitt samfund i Malmö. För att kunna utreda denna fråga måste vi nu införa ytterligare en klosterbyggnad i diskussionen, nämligen dominikanernas.

Om dominikanernas byggnader och verksamhet i Malmö äro källskrifterna ytterst fåordiga. Lorenzen resumerar på några rader det viktigaste, som vid utgivandet av hans skrift[31] ingick i den mera anlitade litteraturen i ämnet: predikarebrödernas gård och kapell i Malmö omtalas tidigast 1333; efter 1385 synes klostret icke vara nämnt; möjligen var det blott en filial av klostret i Lund; av dess byggnader finnas nu inga spår.

Till denna framställning kan man göra några tillägg, huvudsakligen grundade på följande dokument:

I. Kung Erik (Menved)s "asecurations- eller försäkringzskrifft" $^{11}/_{6}$ 1296, given de fattiga predikebröderna i Lund att få till de fattigas nytta hopsamla allmosor från Skanör, Falsterbo och Malmö[32].

II. Köpebrev $^{14}/_{2}$ 1333, varigenom borgaren i Malmö Niels Jakobsen säljer till predikarebröderna i Lund fem bodar med tillhörande områden i grannskapet av brödernas gård och kapell i Malmö[33].

III. En anteckning $^{14}/_{11}$ 1385, att Jens Ulfsen, borgare i Malmö, till kapitlet i Lund överlämnat en halv gård, bebodd av honom själv och belägen vid södra sidan av "gatan i Malmö" ungefär mitt emot predikarebrödernas kapell[34].

IV. Utdrag (i ett yngre brev) av ett gåvobrev, varigenom konung Erik (av Pommern) $^{3}/_{4}$ 1433 givit herr Axel Pedersen (Thott) till Härlöv, riddare, en gård i Malmö, liggande "østen sønden over Gaden fra Szworttebrødre Kloster"[35].

V. Brev $^{27}/_{2}$ 1442, varigenom Anders Andersen a wapn i Sandby

31 V. Lorenzen, De danske Dominikanerklostres Bygningshistorie (København 1920), sid. 76.

32 Repert. dipl. regni Dan. n:r 664. — Brevets original förlorat; regest i en förteckning från tiden omkr. 1680 över skånska brev i svenska Riksarkivet.

33 Dipl. svec. 4, n:r 2965.

34 Liber dat. Lund. vetustior, XVIII. kal. decembris.

35 Repert. dipl. regni Dan., n:r 6612.

säljer till herr Jakob Mogensen[36], borgmästare i Malmö, en fastighet, liggande mellan bägge klostren i Malmö norr om "almeningxgaden"[37].

VI. Brev $^{10}/_{9}$ 1482, varigenom Jens Hvid, borgare i Malmö, säljer till kaniken Mogens Kempe en gård, i vilken han själv bor, belägen "vestenst oc synner j byen, nordh*en* nest grabrødræ closters teylaadhe vppa hiørnit stredh*et* j melløm oc swo wdh nor th*et* stredhit, som ligger nedh*er* til swarte brødre capill"[38].

VII. Brev $^{30}/_{6}$ 1483, varigenom mäster Mogens Kempe till Lunds domkyrkas byggnadsfond avhänder sig bl. a. en gård i Malmö, bebodd av Jens Hvid, "liggend*e* vest*er* i byen vdi th*et* stræde, som løber fra swartebrødress capell oc j sønd*er* twert offuer fra grabrødres closters tegellade norden fore poa hiornet"[39].

Så vitt förf. vet, är detta nästan hela det arkivmaterial, som nämner dominikanernas "kloster" i Malmö. Den iakttagelse, som först framträder, är den, att intet enda dokument visar tillvaron av en självständigt uppträdande och handlande dominikankorporation. Det talas i två av de anförda handlingarna om kloster, men ordet kan säkerligen under medeltiden i menige mans tal och skrift ha betecknat varje "munkebo" utan att förutsätta tillvaron av ett reguliärt brödrakonvent. Sannolikt var dominikanernas etablissement i Malmö endast en missionsstation, analog med den, varmed gråbröderna synas ha börjat sin verksamhet i staden[40]. Förutsättningen för tillvaron av en sådan station antydes i vårt dokument I: den ligger i brödrasamfundens arbete vid de marknader, som under några höstveckor varje år höllos vid de stora fiske- och handelsplatserna Skanör, Falsterbo och Malmö och vid vilka det fanns mycket att uträtta både i fråga om missionsverksamhet och allmosesamlande.

Att dominikanernas station i Malmö varit underordnad deras stora kloster i Lund framgår av dokument II, som uttryckligen säger, att predikarebröderna i Lund rådde om gården och kapellet i Malmö, när de där förvärvade ytterligare fastigheter. Man har anledning att

36 Samme Jep Mogensen, som nämnts ovan sid. 11.
37 Repert. dipl. regni Dan., n:r 7222.
38 Dipl. dioec. Lund. 4, n:r CCCCXI.
39 Dipl. dioec. Lund. 4, n:r CCCCXXXIX.
40 Se ovan, sid. 9.

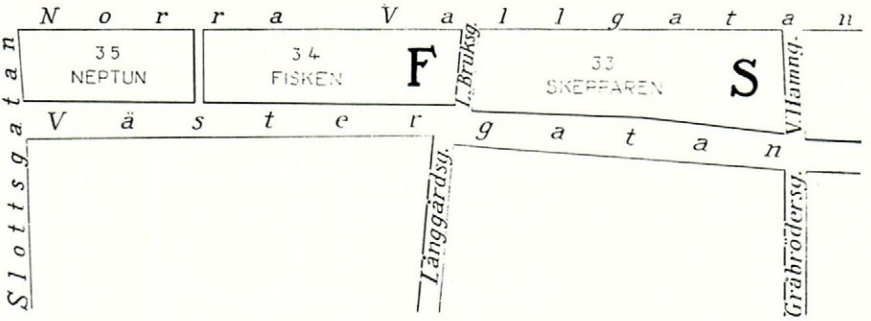

Kartskiss över västligaste delen av nuvarande Västergatan i Malmö med närmaste omgivningar.
Angående betydelsen av bokstäverna F och S se sid. 18. — Namnet Västra Hamngatan är numera avskaffat; den korta gatubiten ingår nu i Gråbrödersgatan.

gissa, att samma förhållande rådde ännu 1415[41], och det finns intet skäl att antaga, att någon förändring härvidlag inträffade före medeltidens slut.

Beträffande dominikankapellets läge ger redan dokument III en antydan. "Gatan" *(platea)* framför andra i Malmö kan icke vara annat än "Adelgaden"[42], och det i dokument V använda uttrycket "almeningxgaden" är endast en omskrivning för samma begrepp. Samma dokument V antyder, att avståndet mellan de båda tiggarmunkordnarnas institutioner icke kan ha varit särdeles stort, och detta antagande bekräftas av dokument VI—VII, som gälla en fastighet i stadens sydvästra del, belägen vid ett sträde, som sträcker sig åt norr i riktning mot svartbrödrakapellet. Superlativen "vestenst" berättigar en gissning, att Jens Hvids gård och därmed det nord-sydliga strädet jämte kapellet måste tänkas ligga tämligen nära västra gränsen för stadens bebyggda del. Slutligen bekräfta dokumenten III, IV och V, att dominikankapellet i likhet med det äldre gråbrödraklostret låg vid norra sidan av "Adelgaden".

41 Gynter Brokmans, rådman i Malmö, brev till svartbrödramunkarna angående åminnelsemässor, nu försvunnet men enl. Repert. dipl. regni Dan. (n:r 5519) på sin tid förvarat i dominikanklostrets i Lund arkiv; sistnämnda omständighet synes antyda, att dominikanernas filial i brevutställarens hemstad icke haft kompetens att träffa eller fullgöra avtal i den ifrågavarande angelägenheten.

42 Ännu omkr. 1900 skilde man i Falsterbo mellan *gadan* (Storgatan) och *strädena* (övriga gator). I analogi därmed kallas 1446 Södergatan i Malmö, som dock näst "Adelgaden" var stadens mest betydande gata, "th*et* alme*nning*x strædæ, som løber fran athelgadhen ok swo jn til Søndræ port" (Repert. dipl. regni Dan., n:r 7603; Dipl. dioec. Lund. 3. n:r CCLXXX). "I Rangfølge kommer *Stræde* efter Gade som en mindre, ringere Udgave af denne" [H. Matthiessen, Gamle Gader (Kjøbenhavn 1917), sid. 54].

Mellan Västergatan och Norra Vallgatan i Malmö, utmed Västra Hamnkanalen, vars södra brädd nära sammanfaller med den medeltida strandlinjen, sträcker sig en rad långsmala kvarter, av vilka de tre västligaste i ordning från väster till öster nu kallas n:r 35 Neptun, n:r 34 Fisken och n:r 33 Skepparen (se kartskissen sid. 17). Här, liksom i stora delar av den inre staden, är den medeltida stadsplanen i huvudsak bibehållen.

Enligt Isberg[43] skall man dels i östra delen av kvarteret Fisken, dels i östra delen av kvarteret Skepparen ha funnit forna begravningsplatser. Vi beteckna på kartskissen och i det följande de båda fyndplatserna med bokstäverna *F* och *S* efter kvartersnamnens initialer. Inom området *F* (alltså det västligare) påträffades enligt samma källa i samband med begravningsplatsen även lämningar efter ett kapell eller en kyrka, som haft rätt ansenliga dimensioner och sträckt sig över den nuvarande tomtgränsen ett stycke ut på Norra Vallgatan[44]. Begravningsplatsen *S* förutsätter att en kyrka funnits också där. Då de båda tiggarmunkordnarnas byggnader, enligt vad vi sett, måste ha legat i denna del av staden och norr om Västergatan, har Isberg sannolikt rätt i sitt antagande, att de båda begravningsplatserna ange svartbrödrakapellets och det äldre gråbrödraklostrets platser.

I fortsättningen framställer Isberg följande, som här återges i kort sammanfattning med användning av våra bokstavsbeteckningar för de båda fyndområdena[45].

Kyrkan *F* är gråbrödernas kapell, tillhörigt deras tidigast 1415[46] omtalade hus. De hade här sin huvudbyggnad ända till dess att de 1489 flyttade till det då nybyggda klostret i nuv. Kungsparken. Kyrkan *F*

43 Isberg, Handbok, sid. 86.

44 Enligt välvilligt meddelade uppgifter av intendenten vid Malmö Museum, d:r Ernst Fischer, och sekreteraren i Malmö Fornminnesförening, konstnären Einar Bager, äro inga grävningsberättelser rörande dessa fynd kända. En grävning på ett litet område inom eller intill *S* företogs 1931 av hr Bager och amanuensen greve S. Kalling. Angående resultatet av den sistnämnda grävningen hänvisas till greve Kallings uppsats i denna årsskrift.

45 Tyvärr anger Isberg endast i undantagsfall källor för sina uppgifter, och man har därför svårt att i hans framställning skilja på säkra fakta, ovissa slutsatser och fria fantasier. Skrivsättet är icke minst farligt för granskaren, som i det följande löper risken att orättvist undervärdera en eller annan av Isbergs uppgifter. — Isbergs här refererade uppfattning är i väsentliga delar framställd redan av A. U. Isberg [s:r], Anteckningar om Malmö stad (Malmö 1876), sid. 63—66.

46 Jfr ovan sid. 9.

fick då namnet Simons och Judas' kapell; den nedrevs sedermera under något av åren 1536—43[47].

Kyrkan *S* tillhörde dominikanklostret, som nämnes 1333[48]. Dominikanerna synas i början av 1400-talet ha upphört med sin verksamhet i Malmö, varpå konungen 1419 skänkte kyrkan *S*, då kallad capella s. Anne apud mare, med tilliggande egendom till de närboende gråbröderna, som därefter vid *S* hade ett annex till sitt egentliga kloster vid *F*, ända tills de 1489 övergåvo det dubbla etablissementet och avflyttade till Kungsparken. En tid därefter kallades kyrkan *S* vid sitt ursprungliga namn Sortebrödre kapell, användes under befästningsarbetena i 1500-talets början till materialbod, kallades 1530 Maria Magdalenas kapell, skänktes samma år genom ett kungl. brev till staden för att begagnas till tyghus och bibehölls ända till 1678 i denna funktion. Invid den sålunda degraderade, då ännu kvarstående kyrkan *S* byggdes 1611 ett torn, kallat Gråbröderstorn och jämte alla andra byggnader på tomten rivet 1678[49].

Denna framställning kan endast accepteras i de delar, som uttryckligen bestyrkas av här anförda dokument. Möjligen kan det bekräftas, att det forna dominikankapellet redan i början av 1500-talet begagnats till materialbod; däremot är det ovisst (ehuru möjligt), att det Marie Madalenas kapell, som genom ett kungl. brev $^{12}/_{2}$ 1530[50] skänktes staden till ett byssehus, verkligen var identiskt med dominikanernas kapell[51]. Beträffande de gamla klosterbyggnadernas historia under 1600-talet äger författaren till dessa sidor ingen förstahandskunskap; men det kan antecknas som rimligt och troligt, att Gråbrö-

47 1543 omtalas "en gord wester som Sanctorum Symonis et Jude kirke paastod"; kyrkan var alltså då riven (altargodsens räkenskaper i Malmö stadsarkiv; utdrag välvilligt meddelat av hr E. Bager).

48 Jfr ovan sid. 15, vårt dokument II.

49 Det är detta torn, som förekommer på Dahlberghs Malmövy (se ovan sid. 14, not 29) och som bidragit till att vilseleda Lorenzen. — Beslut om tornets nedrivande finnes $^{15}/_{7}$ 1678 antecknat i magistratens kopiebok (i Malmö stadsarkiv; utdrag meddelat av hr E. Bager).

50 Dipl. civit. Malmog. 1, n:r XXXV.

51 Det i brevet $^{12}/_{2}$ 1530 begagnade namnet "s. Marie Magdalene capell" förekommer icke på något annat ställe i aktmaterialet. I varje fall kan namnet icke åsyfta den äldre gråbrödrakyrkan, S:ta Anna vid havet, som från 1488 och ännu 1543 kallades Simons och Judas' kapell eller kyrka.

derstorn verkligen hade sin plats på området *S*, på hörnet mitt emot Gråbrödersgatans mynning[52].

I övriga delar saknar Isbergs skildring fotfäste i verkligheten. Hans uppfattning är tydligen grundad på den succession, som synes förbinda 1530 års kungabrev med en notis (till vilken vi strax återkomma) från 1580-talet, i vilken dominikanernas "kloster" säges vara stadens tyghus och med den arkivaliskt bestyrkta uppgiften[53], att ett vapenförråd på 1600-talet låg vid Gråbrödersstorn. Historien om den på området *S* belägna kyrkans invecklade ägarelängd har synbarligen ingen annan grund än det förhastade antagandet, att denna succession måste ha utspelats på ett och samma ställe, och intet annat än detta antagande ligger heller bakom lokaliseringen av det egentliga gråbrödraklostret till området *F*. Om man accepterar den enkla satsen, att även ett tyghus är flyttbart, som institution betraktat, eller om det i vårt fall är fråga om två särskilda institutioner för likartade ändamål, så försvinner varje grund för Isbergs teori.

Redan utan motbevisning förefaller denna teori på grund av sina egna konsekvenser mindre tilltalande. Den innebär, att gråbröderna under större delen av 1400-talet (1419—89) skulle haft sina klosterbyggnader fördelade på två ställen, utan att detta på något sätt kommer till synes i samtida dokument och utan att de skulle ha gjort något för att genom fastighetsbyten eller på annat sätt koncentrera sina besittningar till ett slutet område med tillbörlig klausur. De skulle under samma tid ha haft två kyrkor, en på vart ställe, och även detta förhållande skulle vara alldeles omärkligt i de likvisst ganska talrika urkunderna. Gråbrödernas kyrka i Malmö omtalas ofta[54] i singularis, aldrig i pluralis och aldrig med något förklarande tillägg, att den eller den

[52] En kvadratisk byggnad av ett mindre kyrktorns omfång markeras på denna plats på flera av de nedan, sid. 23 not 64, anförda kartorna.

[53] 1602 kördes "de gamle harnisk", som legat på gamla rådstugan, till "Graabrødre" (kämnärsräkenskaperna i Malmö stadsarkiv; utdrag meddelat av hr E. Bager). — Under räkenskapsåret $^1/_5$ 1611—$^1/_5$ 1612 upplades på "Graabrødre" 360 pund krut; kanoner hämtades därifrån till "sønder Rundel", och även diverse fortifikationsmateriel förvarades där (kämnärsräkenskaperna). — Dessa tillfälligt anträffade notiser äro säkerligen icke uttömmande.

[54] Det är med hänsyn till den fortsatta utredningen knappast mödan värt att insamla och angiva alla de skriftställen, där så sker.

av två ifrågakommande kyrkor avses, förr än flyttningen 1489 är fullbordad.

Namn på orter och platser ha en stark benägenhet att bibehålla sig i folkmun, även om de på grund av ändrade förhållanden ha mist sina förutsättningar. Det ligger intet orimligt i att ett kapell, som en gång uppkallats efter svartbröderna, skulle kunna behålla sitt namn några årtionden sedan bröderna lämnat platsen. Men det är alldeles osannolikt, att, som vi sett, gråbrödraklostret och svartbrödrakapellet gång på gång skulle ha begagnats som fixpunkter för lägesbestämningar i dokument angående köp, förpantning och upplåtelse av fastigheter[55] under en period, då svartbrödrakapellet tillhörde gråbröderna och då gråbrödraklostret hade sina lokaler splittrade på två ställen, utan att det därvid i något enda fall skulle ha gjorts något försök att förebygga missuppfattning.

Om man på kartskissen sid. 17 läser namnen på de gator, som gå i norr och söder, finner man, att Gråbrödersgatan riktar sig mot det ställe, där kyrkan *S* låg, den kyrka, som Isberg vill göra till dominikanernas. Namnet Gråbrödersgatan har gammal hävd; Isberg själv[56] betygar, att det har varit i bruk från slutet av 1400-talet och troligen ännu längre[57]. Det verkar något förbryllande att tänka sig, att detta namn skulle ha fästs vid en gata därför, att gatan ledde till ett kapell som visserligen (för att ett ögonblick experimentera med Isbergs tankegång) under några årtionden tillhörde gråbröderna men under denna tid (som vi sett i det föregående, dokument I—VII) envist behöll namnet Svartbrödrakapellet. Det är rimligare att antaga, att gatan uppkallats efter gråbröderna, emedan de själva bodde där. På området *S* stod, enligt Isberg[58], på 1600-talet det så kallade Gråbröderstorn; man snarare förtydligar än karrikerar hans framställning, om man säger, att det kallades så, emedan det låg på det forna svart-

[55] Så sker, utom i här ovan anförda handlingar, även (beträffande dominikankapellet) i ett brev av 1462 (Dipl. dioec. Lund. 4, n:r XII).

[56] Isberg, Handbok, sid. 703—704.

[57] Isberg går otvivelaktigt för långt, då han anser det troligt, att namnet nyttjades redan på 1300-talet. Det finns inga vittnesbörd om att gråbröder verkade i Malmö redan då (det skall medges, att de kunna ha gjort det), och i varje fall förutsätter Isbergs teori, att de på den tiden icke hade sitt tillhåll vid denna gata.

[58] Isberg, a. a., sid. 88—89; jfr ovan sid. 19—20.

brödrakapellets plats. Endast synnerligen övertygande skäl skulle kunna göra denna tankegång acceptabel; man skulle föredraga varje annan tänkbar utväg, och ingen ligger väl närmare till hands än den, att man på 1600-talet ansåg, att gråbrödernas kloster på sin tid hade legat här — en åsikt, som icke helt och hållet kan frånkännas vittnesgillhet.

I själva verket talar intet emot ett antagande, att det äldre gråbrödraklostret med sin kyrka, tidigare kallad S:ta Annas kapell vid havet, 1488 omdöpt till Simons och Judas' kapell, låg på området *S* vid den forna Västra Hamngatan (nu Gråbrödersgatans nordligaste del), där dess minne i senare tid bevarades av namnet Gråbröderstorn och ännu kvarlever i namnet Gråbrödersgatan, samt att dominikankapellet, vilket vi ha fått anledning[59] att söka så västligt som möjligt, låg väster därom, på området *F* vid Lilla Bruksgatan.

Bland de bevarade resterna av Anders Sørensen Vedels topografiska anteckningar[60] finns på baksidan av en kartskiss över Malmö[61] från 1580-talet en förteckning över portar m. m. vid strandmuren i Malmö. Denna förteckning har begagnats redan av Sonnenstein-Wendt och synes även vara bekant för Isberg. Emellertid har den hittills icke utnyttjats till fullo, då den är nedskriven med en ytterst svårläst piktur och, som det vill synas, tidigare icke kunnat fullständigt läsas[62]. Dess lydelse är emellertid följande:

1 Staldgaards port
2 Slots port
3 Vlcke port met torn
4 Jacob Claussøns port
Sortebrødre closter armamentarium vrbis: ad hanc portam
5 Blomme port met torn
a meretrice[63]
6 Sterne port met torn
Toldbod vdj

[59] Ovan, sid. 16, dokument VI, och sid. 17.

[60] Gammel kgl. Saml. n:r 2336 in 4:to, i Det kongelige Bibliotek i Köpenhamn.

[61] Förf. till dessa sidor hoppas framdeles kunna publicera såväl denna intressanta karta som även andra gamla kartor över Malmö.

[62] För bistånd vid läsningen tackar förf. förste bibliotekarien d:r O. Wieselgren, fil. lic. C. Björkbom, hr E. Bager och arkivarien d:r W. Christensen.

[63] "[uppkallad] efter [en] sköka"; jfr de betydelser av ordet *Blomme*, som anföras av O. Kalkar, Ordbog til det ældre danske Sprog 1 (Köbenhavn 1881—85), sid. 224 spalt 2 rad 4—12. För upplysning härom står förf. i tacksamhetsskuld till d:r W. Christensen.

7 Skebbygger port met torn
8 fiddelers port met torn
9 Vasker port met torn
Der fra til øster porten
graffuer
10 Rondels port met torn
11 S. gertruds loge
12 It Rondel
13 Noch en liden Rundel
14 Øster Torn met fengsel

"Sortebrødre closter armamentarium urbis: ad hanc portam" — svartbrödraklostret, stadens vapenförråd, vid denna port — notisen lokaliserar alldeles otvetydigt dominikankapellet, om vi kunna identifiera Jakob Klausens port.

Läget av porttornen på Malmö stads forna strandmur visas av vår kartskiss sid. 24, på vilken strandmuren, slottet och de på 1670-talet raserade kvarteren väster om Slottsgatan inlagts enligt en fästningsplan från 1652[64].

Förteckningen i Vedels samling upptager tydligen portar m. m. i ordning från väster till öster. Som utgångspunkt för åstadkommandet av konkordans mellan kartan och förteckningen kunna vi taga torn 6, Stjärneport, som säges inrymma stadens tullkammare och som av en samtida[65] anges vara identisk med Färjeporten. Isberg[66] har — såsom av det följande framgår, otvivelaktigt med rätta — identifierat Färjeporten med porttornet mitt för den nuvarande Suellsgatan. Läget av S:t Gertruds lucka anges av kartan 1672[67]. Mellan dessa båda punkter har Vedels förteckning fyra porttorn i följd, vilka alltså omedelbart

[64] Plante af Malmø lagt af Capit: oc Ingenieur Peter Bysser oc tegnet af Oluf Stenwinkel. Original i Det kongelige Bibliotek i Köpenhamn, fotostatkopia i svenska Krigsarkivet. Här nedan citerad kartan 1652. Slottets utanverk åt väster äro icke inlagda på vår kartskiss; några detaljer ha beriktigats och kompletterats efter en odaterad defensionsplan för Malmö, uppgjord av J. P. Kirstenius och fastställd av Karl XI:s förmyndareregering [i Krigsarkivet; tidigare i Fortifikationsarkivet, signum därifrån III.PPP.a)2], en plan av Malmö 1672 hos Erik Dahlbergh, Delineationer och grundritningar ... (handritad atlas i Krigsarkivet, gammalt signum I.A.2; här nedan citerad kartan 1672), en defensionsplan för Malmö av J. A. Wärnschiöldh, fastställd av Karl XI (efter W:s död) $^{29}/_{3}$ 1675 [i Krigsarkivet; Fortifikationsarkivets signum III.PPP.a)3], en karta över Malmö 1677 (i Krigsarkivet, signum XII:18:b) samt Dahlberghs defensionsplan för Malmö, fastställd $^{5}/_{1}$ 1686 [i Krigsarkivet; Fortifikationsarkivets signum III.PPP.a)4]. — Jakob Klausens port är inlagd enligt vår följande utredning, Stallgårdsporten gissningsvis.

[65] Se nedan sid. 25 och bilagan sid. 30.

[66] Isberg, Handbok, sid. 176—192, 1021. Under namnet Strandportstornet stod denna byggnad kvar in på 1830-talet, medan strandmuren f. ö. revs under 1600-talets senare del.

[67] Se ovan, not 64.

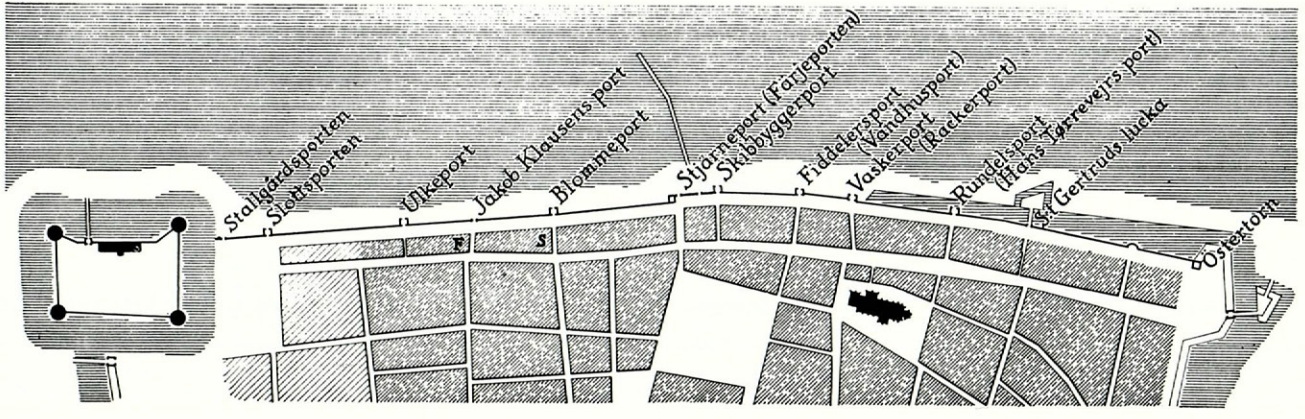

Schematisk plan av fästningsverken på Malmö stads strandfront 1652.

I huvudsak kan planen anses giltig också för 1580-talet. — De på 1670-talet nedrivna kvarteren i stadens västra del äro angivna med glesare streckning. Byggnaderna på slottsområdet äro icke fullständigt angivna, slottets utanverk åt väster liksom ett antal småbyggnader utmed strandmuren icke utsatta.

Skala 1 : 10 000.

identifieras; först öster om S:t Gertruds lucka kan någon tvekan om namngivningen uppkomma[68]. Identifieringen av Vaskerport bestyrkes av notisen "der fra til øster porten graffuer"; på kartan börjar strandmurens grav omedelbart öster om denna port.

Vårt egentliga problem ligger väster om Stjärneport. Här nämner förteckningen fem portar, varav två med torn. Kartan 1652 visar tre porttorn och inga andra muröppningar. Då byggandet av murtorn av här ifrågavarande art utan samband med framskjutna försvarsverk redan på Vedels tid var omodernt, måste vi antaga, att det på 1580-talet verkligen fanns tre porttorn mellan Malmöhus och Stjärneport, varförutom vi ha att söka två tornlösa portar. Av förteckningen framgår, att Blommeport (närmast väster om Stjärneport) hade torn; Blommeport blir alltså porttornet vid området *S* (se kartan sid. 24), och därmed reduceras antalet obekanta faktorer i problemet till fyra.

Till vår ledning finns en annan, ofullständig förteckning över strandportarna i Malmö bland Vedels papper. Den ingår i ett brev $^{18}/_{8}$ 1586 från prästmannen Niels Jørgensen[69] med uppgift om åtskilliga avstånd inom staden och särskilt i dess periferi, vilka herr Niels uppmätt genom stegning (se härnedan sid. 30, bilaga). Av kontrollräknade sträckor ge de flesta en normal steglängd om 80—90 cm, några en kortare, kanske på grund av mindre gynnsam vägbeskaffenhet; i ett par fall ge beräkningarna en så onaturligt stor steglängd, att herr Niels måste ha räknat fel — var och en, som har mätt avstånd på samma enkla sätt, känner hur lätt man tappar bort ett eller annat hundratal.

Jakob Klausens port, vid vilken vi ha att söka dominikankapellet, "armamentarium urbis", skall enligt Vedels förteckning vara nästa port väster om Blommeport och enligt Niels Jørgensen ligga 136 steg därifrån. Närmaste porttorn på kartan ligger mitt för Fiskaregatan på ett avstånd av omkr. 195 meter, vilket skulle ge en steglängd om 143 cm. Ett räknefel på antalet steg är icke uteslutet, men det före-

[68] Till denna fråga hoppas förf. kunna återkomma i det planerade arbetet över gamla Malmö-kartor.

[69] Om Niels Jørgensen se S. Cavallin, Lunds stifts herdaminne 2 (Lund 1855), sid. 35—36, och H. Ehrencron-Müller, Forfatterlexikon 4 (København 1927), sid. 351—352.

faller rimligare att antaga, att tornet vid Fiskaregatan är Ulkeport[70], dit avståndet skall vara 140 + 136 = 276 steg, varur vi beräkna steglängden 71 cm, ett mera acceptabelt värde än det förra.

Jakob Klausens port skall ligga ungefär mitt emellan Ulkeport och Blommeport (resp. 140 och 136 steg), vilket ger ett läge mitt för eller mycket nära Lilla Bruksgatans mynning. Då kartan 1652 visar porttorn eller andra försvarsverk mitt för alla strandgränder i staden utom just Lilla Bruksgatan, är det också helt naturligt att hit förlägga en av de två portar, som förekomma i Vedels förteckning men icke på kartan.

Till bekräftelse av denna icke fullt bevisade lokalisering av Jakob Klausens port kan anföras, att Isberg har kommit till samma resultat. Hans argument förefaller övertygande: porten skall under 1500-talets senare del ha varit uppkallad efter en viss Jakob Klausen, som då ägde en gård vid Lilla Bruksgatans norra ände[71]. Om denna uppgift kan verifieras, blir dominikankapellets förläggning till området *F* fullständigt bevisad.

I varje fall kan dominikanernas kapell icke ha legat på den plats, där Isberg har velat ha det, på området *S* vid V. Hamngatan. Mynningen av denna gata är under alla omständigheter upptagen av Blommeport; Jakob Klausens port måste ligga längre åt väster, och med den följer stadens på 1580-talet nyttjade tyghus, det forna dominikankapellet.

Då man alltså icke kan förlägga dominikankapellet till området *S*, mena vi oss med fullständig visshet kunna lokalisera de av gråbröderna i Malmö intill 1489 nyttjade klosterbyggnaderna till denna plats, dit de attraheras av namnen Gråbrödersgatan och Gråbröderstorn[72].

[70] I annat fall måste Ulkeport förläggas till den punkt, där vi på kartskissen sid. 24 placerat Slottsporten, varvid två portar återstå att inlägga på den knappt 70 meter långa, återstående sträckan till slottsgraven, och Jakob Klausens port flyttas mitt för Fiskaregatan.

[71] Isberg, Handbok, sid. 1019.

[72] I stadens räkenskaper 1517 (utdrag meddelat av hr E. Bager) nämnes bland "thre byes portte", vid vilka vissa arbeten utfördes, även "een hos *san*ctorum Symonis et Iude capell". En av strandmursportarna — enligt vår föregående utredning den som senare kallades Blommeport — säges alltså vara belägen intill (det yngre) Simons och Judas' kapell, på vars plats vapenförrådet "Graabrødre" sedermera inrättades. Herr Bager har haft vänligheten påpeka, att enligt kämnärsräkenskaperna 1611—12 igenmurades

Härmed äro följande resultat givna:

Något gråbrödrakloster fanns sannolikt ännu icke i Malmö $^{17}/_{4}$ 1410; $^{13}/_{2}$ 1412 nämnes ett gråbrödrakapell; en möjligen på äldre anteckningar stödd tradition angav på 1500-talet år 1419 som tidpunkten för stiftelsen av ett brödrakonvent. 1412—23 var brödernas hemvist med säkerhet beläget på en och samma plats, kanske redan då densamma, där klostret låg under lång tid intill 1489, nämligen området *S* vid Västra Hamngatan. $^{8}/_{6}$ 1489 flyttades konventet till det då nybyggda klostret inom den nuv. Kungsparkens område. Klosterkyrkan vid Västergatan omtalas 1488 — efter 1530 under namnet Simons och Judas' kapell (vilket namn tidigare burits av en ännu omkr. 1450 kvarstående, sedermera nedriven kyrka på det nuv. slottsområdet). Den säges 1543 vara nedriven. På dess plats låg under 1600-talet stadens tyghus.

Dominikanerna synas aldrig ha haft något kloster i Malmö. De bedrevo emellertid predikant- och tiggarverksamhet på platsen efter $^{11}/_{6}$ 1296, kanske också tidigare, och hade åtminstone redan 1333 "gård och kapell" i staden, 1385 vid Västergatan, sannolikt redan då på det område, som vi betecknat med *F* och på vilket deras byggnader sedermera synas ha varit belägna. Verksamheten vid denna institution är okänd, men byggnaderna kvarstodo, åtminstone delvis, ännu på 1580-talet, då såsom stadens tyghus. Möjligen äro de identiska med det "Maria Magdalenas kapell", som 1530 uppläts åt Malmö stad för att begagnas till vapenförråd.

Till dessa resultat kunna två hypoteser anknytas. Om deras sannolikhetsvärde skall här ingen mening yttras, men som frågeställning för kommande arkivundersökningar (vilka författaren är hindrad att själv utföra) kunna de förtjäna att formuleras.

sommaren 1611 fyra av strandmurens portar, varibland Blommeport, medan samma sommar en rätt omfattande reparation (med timmermansarbete och smide) företogs på "den port wed graabrødre", varav man möjligen skulle kunna draga den slutsatsen, att Blommeport icke vore belägen vid "Graabrødre". Reparationen gäller emellertid säkerligen ingångsporten till Gråbröderstomten eller ett där beläget förrådshus. Visserligen uppföras reparationskostnaderna bland utgifter för stadens "porte och befestning baade inden og vden", men "Graabrødre", stadens artillerigård och kruthus (se ovan, sid. 20 not 53), kunde med skäl räknas till dess fortifikationsstat. Notisen står alltså icke i strid med vår uppfattning, att det äldre gråbrödraklostret låg vid den gata, som ledde till Blommeport.

Med hänsyn till den otillfredsställande grad av tillförlitlighet, som ådagalagts hos vissa av Isbergs uppgifter, torde det kunna behöva undersökas, om Gråbröderstorn verkligen byggdes 1611 eller om det icke möjligen var en kvarstående rest av det äldre gråbrödraklostrets kyrka[73].

Då intet med visshet är känt om nedrivandet av det forna dominikankapellet, som helt eller delvis stod kvar som "armamentarium urbis" på 1580-talet, kan det också sättas i fråga, om det icke är denna byggnad, som på Dahlberghs härovan flera gånger anförda vy av Malmö finnes utsatt under namnet *Templ*[um] *omn*[ium] *sanctorum* nära strandmuren och ett stycke väster om Gråbröderstorn. Namnet, "allhelgonakyrkan", är visserligen icke belagt annorstädes, men Dahlbergh har såväl i denna bild som också på andra ställen[74] uppgivit ett oriktigt namn på själva Petrikyrkan, som han kallar *Templ*[um] *s*[ancti] *Nicolai*, och det kan därför anses möjligt, att också hans "allhelgonakyrka" i verkligheten uppträtt under annat namn[75].

*

I förhållande till den ringa betydelse, som man kanske är hågad att tillmäta det behandlade ämnet, har denna framställning blivit

[73] Stadens dombok 1611 (utdrag meddelat av hr E. Bager) innehåller en uppteckning om vissa den 1/4 detta år fattade beslut med anledning av att "det nye tornn paa Graabrødre Closter met klocke och seierwerch, formedelst mange Got follckis hiellp och bistandt er opbygt och bekostit wedt goude mendt, som det till denne dag haffuer sig met umag och besuering antagit at lade opsette, den menige mand her vester udi malmöe saauell som flere till gaffn och beste". Härav får icke slutas, att tornet vid denna tid uppmurats nytt från grunden; i tidevarvets språkbruk kan ordet *torn* beteckna vad vi nu kalla *tornspira*. — Utförligare uppgifter ur stadens räkenskaper kunna möjligen avgöra frågan; det som antecknats under räkenskapsåret 1611—12 tyder närmast på att det ifrågavarande arbetet gällt tornets betäckning.

[74] Bl. a. flera kartor i hans härovan sid. 23 not 64 anförda atlas Delineationer och grundritningar.

[75] S. Rönnow har nyligen (i: Konsthistorisk tidskrift 1, 1932, sid. 96) meddelat, att Eremitagemuseet i Leningrad äger en samling av icke mindre än 160 teckningar av Erik Dahlbergh, varibland 52 konceptteckningar till kopparstick hos Pufendorf. Då Dahlberghs teckningar ofta i enskildheter skilja sig från de efter dem graverade kopparsticken, har förf. sökt upplysning huruvida originalet till Malmö-vyn hos Pufendorf funnes i Eremitaget. Från museet har man med tillmötesgående meddelat, att så icke är fallet. Sedermera har konsul V. Assarsson i Leningrad genomgått museets hela Dahlberghs-samling och fastställt, att av de 3 kopparsticken med skånska motiv hos Pufendorf (H. Wåhlin, Scania antiqua, sid. 11, 13—14, bild 16—18) endast vyn av Kristianstad motsvaras av en teckning i Eremitaget. För det värdefulla bistånd, som konsul Assarsson lämnat genom denna tidsödande undersökning och genom förmedling av brevväxling med museet, har förf. att frambära sitt vördsamma tack.

ganska vidlyftig. För att kunna bemöta tidigare uttalade meningar i saken har det varit nödvändigt att med en viss utförlighet framlägga det kunskapsstoff, på vilket utredningen måste byggas. Författaren gör inga anspråk på att anses ha uttömt tillgångarna på dylikt material och har endast i ringa mån gått utanför gränserna för det redan förut anlitade. Det visar sig likväl, att alla de förslag till lösning av frågan om platserna för franciskanernas äldre kloster och dominikanernas kapell i Malmö, som tidigare framkommit, innebära motsägelser mot själva urkundsmaterialet och alltså äro ohållbara.

På samma gång som vår framställning är avsedd att framlägga ett nytt lösningsförslag i bättre överensstämmelse med urkundernas vittnesbörd, har den en bestämd programmatisk syftning. Särskilt på det lokalhistoriska forskningsfältet, där så många livligt intresserade och osjälviskt uppoffrande krafter utan egentlig vetenskaplig skolning verka, är det angeläget att påminna om, att vetenskapen varken kan eller får erkänna ett arbete, som till kvaliteten kan kallas amatörmässigt.

Denna påminnelse är långt viktigare än resultatet av vår undersökning. Även vårt förslag till dokumenttolkning kan underkännas av kommande granskare med mera vidsträckta kunskaper och med bättre vetenskaplig metodik. Men kravet på oförvillad logik, kritiskt omdöme och alltmera fördjupade kunskaper skall bestå.

BILAGA.

Brev från Niels Jørgensen till Anders Sørensen Vedel

(Gl. Kgl. Saml. 2336 4:o).

Anm. I originalet äro bokstavskombinationerna *er* och *re* ofta förvillande lika. På flera ställen kan tvekan om den riktiga läsningen råda; ingenstädes sättes dock textens mening därigenom i fråga.

Ambitus ciuitatis Malmogianis

fraa øster port til Rundelen	410 passus
fraa Rundelen til Synder port	635 passus
fraa Synder port til Vester port effter waalden at gaa ere	925 passus
fraa Vester port ved strand muren at regne til østre port	
først fraa Vester til Wlcke port	220 passus
fraa Vlcke port til Jachop Klaussens port	140 passus
fraa Jacop Klaussens port til blomme port	136 passus
fraa Blomme port til Sierrne port som oc kaldis færie port ere	210 passus
fraa Færrie port oc til Vandhuss port	200 passus
fraa Vandhuuss oc til Racker port	120 passus
fraa Racker port oc til Hans tørrewers port	150 passus
fraa Tørre vers port oc til østre taarn ere	240 passus
fraa Øster Taarn oc til øster port	40 passus
Tuert offuer fraa Synder port oc til Færre broen, der som Byen er brediste ere	520 passus
Torget er firkant, huer kant haffuer	120 passus

Ydmere om Malmøs leylighed kand ieg nu icke lade Eder forstaa, vden huess i haffue wel sielff seet oc forfarit, sameledis kiere M. Anders maa i wide at ieg icke kunde bekomme nogit om Byes priuilegier at forstaa. Vale feliciter cum vxore & tota familia, Malmø 18 Augusti 1586.

Tuus

Nicolaus georgij

Minister verbi apud Malmog.

OM MÅLARE I MALMÖ FÖR 100 ÅR SEDAN.

Några anteckningar i anledning av ett nyförvärv till Malmö Museum.

Av ERNST FISCHER.

För någon tid sedan förvärvade Malmö Museum till sina hantverkshistoriska samlingar en blyertsteckning, som framställde en herde med kor och hundar. Under denna teckning stod följande bleknade skrift: "at detta stycke är ritatt af Målare Lärlingen Andrea Aulin intygar Malmö d. 22 Juli 1816

Elof Möller
rådman
(sigill med initialerna EIM)

G. B. Drougge
målare

C. Gernandt
målare mästare

A. Ahlin
målare lärling

Över teckningen står följande "upwist hos Målare Embetet i Götheborg, den 6 Februari 1817; men icke för fullt swars godt kunnat antagas.

Gustaf Bask
Embetets Notarius

Denna handling kastar en blixtbelysning över vissa hantverkshistoriska förhållanden i Malmö vid denna tid. Den visar, att målarna i Malmö ännu icke voro så många — tre till antalet — som fordrades enl. 1720 års skråordning för att bilda ett eget ämbete utan lydde under ämbetet i Göteborg. Och det är i dess handlingar, som man får söka de sparsamma uppgifterna rörande målarna i Malmö vid tiden för sekelskiftet år 1800. Ett studium av dessa ge oss icke så mycket, men dock något som ytterligare kan belysa situationen kring den underkända teckningen. Vederbörande lärling, i protokollen kallad Andreas Aulin, medan han själv skriver sig Ahlin, hade gått i lära hos mäster Drougge och av honom blivit utskriven. När detta blivit meddelat ämbetet i Göteborg, anmälde sig Ahlin den 6 februari 1817 för vinnande av gesällskap och företedde den teckning, som

genom en lycklig tillfällighet kommit att bevaras till våra dagar. I sällskap hade han ytterligare ett antal andra olycksbröder, av vilka någon godkändes, men om de övriga antecknades i protokollet att till dem "kunde nu icke något Gesälle Bref utfärdas, så länge och intill dess de ådagalagt bättre prof på skickelighet i hantverket". Härefter försvinner Ahlin ur handlingarna och har icke kunnat återfinnas. Hans lärare Drougge hade förnamnen Gustaf Bazelius och anmälde sig inför mästarna i Göteborg för vinnande av mästerskap

d. 4 nov. 1814. Protokollet härom lyder: "Företrädde Gesällen Gustaf Bazelius Drugge och efter ärlagde äskepenningar förewiste jemte dess uti Gefle den 14 julii 1806 ärhållne Läro Bref Wällofl Magistraten i Malmö honom meddelte resolution af den 30 sistlidne Julii[1], hwarigenom han blifvit förklarad berättigad at inom en månad efter det

[1] Av bilagorna till magistratens protokoll framgår att D. blivit gesäll i Gävle d. 14 juli 1806, samt därefter arbetat hos följande mästare: till d. 2 mars 1807 hos Nils Lundström i Gävle, till d. 28 juni 1809 hos Johan Nils Asplind i Falun, till d. 22 juni 1811 hos Daniel Sundbäck i Uppsala, till d. 15 april 1813 hos Johanna Elise Dahlin, målareänka i Stockholm samt till d. 30 april 1814 hos Anders E. Fröderström i Göteborg. Samtliga betygen äro mycket lovordande.

han wid något Målare Embete blifwit til mästare antagen, försedd med behörig Borgen för 6 års borgerliga utskylder och wederbörligt qwitto för erlagde Burskapsafgifterne, hos Magistraten sig inställa till Borgareedens afläggande, hwarefter Bur Bref för honom skulle utfärdas anhållande alt så Drugge, at Embetet wille förelägga honom mäster stycke. — Härtill fann Embetet skiäligt lämna bifall och fick Drugge bland fler honom förewiste Stycken utwälja Perseus som räddar Andromeda; kommande han i likhet härmed förfärdiga mästareprof på Mäster Fröderströms wärkstad, under tilsyn af Bisittaren Beyer och mäster Gode såsom tilförordnade Skådemästare. Detta stycke som bör wara 21 tum högt och 15 tum bredt målas på duk med oljefärg enligt originalet. Det påbörjas, när han hos ålderman sig därom anmäler."

Mot slutet på året arbetar Drougge på sin Perseus och Andromeda, som blir färdig att företes på sammankomsten d. 14 jan. 1815, varom protokollet lyder: "Förekom Styckemästaren Gustaf Bazelius Drugge och efter ärlagde äskepenningar upwiste det honom den 4 November förledit år förelagde och nu förfärdigade Mästerstycke, föreställande Perseus, som räddat Andromeda, hwilket Embetet granskade och fann wara swars godt; hwadan Drugge för en skickelig Mästare i Embetet förklarades, til idkande af Professionen i Malmö i anseende til Mäster styckets beskaffenhet."

Om Drougges vidare öden eller hans verksamhet har man ytterst få underrättelser. Han tycks ha lämnat Malmö 1826 och flyttat till Göteborg, ty fr. o. m. detta år kallas han icke längre som de övriga utanför Göteborg boende mästarna för landsmästare. Han blev betrodd inom ämbetet med ungbrorssysslan, vilken han lämnade d. 23 april 1833, och var lådmästare till d. 13 juli 1844.

Den andre målaren, som intygade Ahlins faderskap till den omnämnda teckningen, C. Gernandt, hette Christian Laurentius G., tillhörde den kända släkten med detta namn, som på 1750-talet inflyttade till Skåne från Tyskland med fadern Johan Conrad G., inspektor på Widtskövle. Han var född 1765 och dog 1825. Om denne man har det lyckats att samla en del uppgifter, som kasta ett visst ljus över en konstnärlig verksamhet, som hittills varit så gott som okänd och

som icke varit utan sin betydelse för heminredningskonsten icke endast i Malmö utan i Skåne.

Gernandt anmälde sig för mästerskaps vinnande i Göteborg d. 18 juni 1814. Protokollet härom lyder: "Sedan Ämbetet genom Åldermannen Sahlberg och Bisittaren Beyer på kallelse förleden gårdag hos Wällofl. Magistraten här i staden förewarit och erhållit del af Magistratens i Malmö til wälbemälte Magistrat under den 4 dennes aflåtne skrifwelse af inneholl, at Målaren Christian Gernandt genom Kongl. Maj:ts nådige resolution den 23 april 1810 blifwit förklarad berättigad at såsom mästare där i staden winna Burskap och til den ändan efter Magistratens föreläggande och under inseende af en Magistratens Ledamot Herr Rådmannen Möller efter af honom upgifwet ämne förfärdigat mästareprof, som blivit godkjändt för at derefter wid något målare ämbete warda til mästare i Professionen antagen, så hade i anledning häraf Ämbetet i dag sammanträdt och wid öfwerwägande af det anförda och då ämbetet wid granskningen av det Gernandt förelagda af honom förfärdigade mästareprof som äfwen kommit Ämbetet til handa, ej hade något emot dess skickelighet at påminna; fann Ämbetet skäligt för Gernandt utfärda wederbörligt mästarebref, at i Malmö stad målare Professionen oförhindrad idka."

Om Gernandts konstnärliga verksamhet vet man med visshet ytterst ringa. I Malmö musei samlingar finnes en ganska vacker oljemålning, framställande ett landskap med en bro, signerad. Vidare uppges i "Svenska slott och herresäten" att en konstnär vid namn Gernandt utfört dekorationerna i vissa rum å Vidtskövle slott i Skåne och med dessa som utgångspunkt tillskrives honom arbeten även å andra gårdar i Skåne. Otvivelaktigt visa dessa väggmålningar även en viss frändskap med den i Malmö museum befintliga autentiska målningen. Till denna ansluter sig även ett antal rumsinredningar i Malmö, bl. a. en fragmentarisk, utgörande tre fält, i Malmö museum, samt en från Östergatan, nu flyttad i grossh. Dan. Hjorths Midhem vid Lundavägen. Ett närmare studium av dessa skulle med säkerhet kunna giva en bild av Gernandts konstnärliga gärning.

Rörande hans personliga förhållanden kan endast meddelas, att han vid sin död efterlämnade änkan Mariana Wilken samt sonen

Christian Fredrik Edvard, vilken kallas "lärare i Ritkonsten", men senare måtte ha övergivit konstnärsyrket, ty i Elgenstiernas släktkalender kallas han fabrikör och i Örnbergs Svenska ättartal "konduktör & tornurfabrikant".[1] Hustrun var från Pommern, där tydligen Gernandt vistats, innan han kom till Malmö. Ännu 1798 synes han ha varit bosatt på Rügen, ty detta år föddes sonen därstädes.

Någon större förmögenhet efterlämnade icke Gernandt vid sin död. Hemmet kan knappast ens sägas vara burget. Han ägde "tomten nr. 25, $^3/_4$ gårdetal med tillydande jord i statens mark", värderad till 1,428: 46 rdr. bco. (Östergatan 9). En fingerring och en bröstnål av guld utgjorde smyckena och i fickan hade han en silverrova. Sin garderob synes vår målare ha varit mån om. Han hade en blå klädeskappa, en blå surtut samt dessutom en blå och en svart frack av kläde. Till dessa kunde han bära blå, grå eller grågula byxor samt någon av sina sex västar, åtta lärftskjortor, sitt dussin av sockerdukskragar och -halskläden, åtta par strumpor och två par stövlar. En hatt och ett par galoscher fullbordade klädseln vid utgåendet. Musikalisk synes Gernandt ha varit, ty han ägde såväl en guitarr som en violin med tillhörande notställ.

Bostaden med sina sex fönster var enkelt möblerad. Bland de dyrbarare föremålen finnas en 'liten fanerad Bureau" och en "fanerad Skrifbureau". En soffa, som också var fanerad, ett runt bord, ett dussin stolar, två speglar mellan fönstren samt ett litet syskrin med fruns handarbete fullbordade möbleringen av det förnämsta rummet.

[1] På detta senare område har han gjort en insats i stadens historia, som kan förtjäna omnämnas. Genom testamente av guldsmeden Jacob Möller, som avled 1837, tillföll Petri kyrka en summa av 500 rdr bco att användas till anskaffande av nytt tornur. Sedan staden anslagit det som felade utfördes det nya uret av G. 1840. Malmö tidning d. $^{18}/_7$ 1840 meddelar härom: "Herr Gernandt har haft godheten att till tjänst för dem, som sedan hava svårt att komma upp i tornet, i ett sidkor i svenska kyrkan uppsätta det nya ytterst eleganta uret, för närvarande det enda i sitt slag i hela Sverige. Det är nu i gång och kan beses i eftermiddag från klockan 4 till 7 samt nästa måndag från klockan 9 till 12 föremiddagen samt 4 till 7 eftermiddagen." Samma tidning för d. 19 sept. berättar: "Vid slutlig likvid den 16 d:s emellan kommitterade och herr Gernandt angående det nya tornuret avlemnades besiktningsintyg av herrar löjtnanten Beijer och urmakaren Lundgren, vitsordande urets utmärkta och snillrika konstruktion, varefter kommitterades ordförande herr doktorn Gullander i ett vackert tal tackade herr Gernandt för den omsorg han använt på detta för hans fädernestads långvariga gagn bestämda verk, och såsom ett minne av samma stads aktning för den snillrike mekanikern överlämnade åt honom en dyrbar diamantring med inskrift: *åt Edward Gernandt från snillets och konstens vänner i Malmö år 1840.*"

Sängkammaren synes haft sängar, soffa, stolar, skåp samt mindre, fyrkantiga bord.

Husgerådet var heller icke rikhaltigt. Av silver fanns ½ dussin matskedar och lika många teskedar samt en sockertång. Förläggarskeden var däremot av tenn, medan knivar och gafflar voro av järn. Servisen av porslin liksom teservisen. Av glas såg man ½ dussin dricksglas samt mästarens eget brännvinsglas, säkerligen med någon etsad devis eller på annat sätt särpräglat, emedan det särskilt står upptaget i bouppteckningen, ehuru icke till något högre värde. Kökskärl av koppar, malm och järn komplettera detta hem. Däremot saknar man något, som städse brukar förekomma i de mera anlitade målaremästarnas bouppteckningar, nämligen "estamper", kopparstick eller gravyrer, vilka tjänade som förebilder för de dekorativa arbeten, som utgingo på deras verkstäder. Ej heller kan man tro, att det till 1 rdr. bco upptagna biblioteket ("några böcker") kan innehålla illustrerade verk. Säkerligen utgjordes det endast av de sedvanliga andaktsböckerna. Ej heller synes målareverkstaden ha varit så betydande. Den upptaxerades nämligen endast till 1: 16 rdr. bco, d. v. s. lika mycket som Gernandts svarta klädesfrack.

Bilaga.

Sedan ovanstående tryckts har i Malmö musei arkiv påträffats ett konvolut med påskrift "Lektorn Högädle och Höglärde Magister Herr M. Eurenius. Tillhanda". På baksidan sigill i svart lack med initialerna F. E. T. Konvolutet innehöll en skrivelse av följande innehåll:

> Några drag ur målaren C. L. Gernandts liv och verksamhet
> på begäran i augusti 1864 meddelade av Ferd. T.

Christian Laurentius Gernandt föddes i Widtskövle i Skåne den 25 december 1765. Hans utmärkta anlag för målarekonsten utvecklades dels i Stockholm, dels i utlandet. Efter ingånget äktenskap med Anna Mariana Jacobina Wilcken, dotter till en possessionat på ön Rügen, flyttade han till Köpenhamn och erhöll där borgarrätt. Men de med denna förenade militära åligganden skulle snart föra honom tillbaka till fosterlandet, till Skåne. Den fromme och fredlige mannen var skapad att föra penseln, ej att föra vapen mot sina likar. Då han

likväl härtill nödgats bekväma sig under det förfärliga bombardemang, som år 1807 förstörde en stor del av det granna Köpenhamn, hade det hemska skådespel, vartill han måst vara vittne, på honom gjort ett så dystert intryck, att han med sin familj så fort som möjligt lämnade den danska huvudstaden med dess rykande askhögar och på en båt for över till Malmö, där han sedan blev boende till sin död.

De utsikter, som den nya boningsplatsen i början erbjöd, voro dock icke synnerligen lockande. Invånarnas antal utgjorde för 60 år tillbaka blott omkring en fjärdedel av dess nuvarande storhet. För övrigt kan den, som äger kännedom om vårt samhälles framåtskridande under de senaste 40, för att icke säga 60 åren, utan mycken svårighet göra sig någon föreställning om skillnaden emellan Malmös dåvarande och nuvarande utseende och tillstånd. Då Gernandt, såsom en följd av det förstörande bombardemanget och den skyndsamma hitflyttningen, anlänt i ganska utblottat tillstånd, och till följe av det rådande skråtvånget, i början hindrades att till egen och de sinas försörjning utöva den konst, vari han vunnit mästerskap; var hans förändrade belägenhet, om också fri från krigets fasor och motbjudande tjänsteåligganden, dock icke fri från bekymmer. Men tålamod övervinner allt, och med vunnen burskap blev ställningen mera dräglig. Ville han leva, fick han emellertid icke sky något, icke en gång det grövsta till facket hörande arbete. Att stå vid skeppsbron och stryka slupar torde för den skickelige artisten hava varit en mindre angenäm sysselsättning; men nöden har ingen lag. — Gernandts styrka var dekorationsmålning, och snart skulle hans talang i denna genre även här bliva känd och erkänd. Man hade vid denna tid låtit uppföra en för en mindre stad ganska ansenlig teaterbyggnad och att förse densamma med erforderliga dekorationer anförtrodde man nu Gernandt, som på det mest tillfredsställande sätt fullgjorde det mottagna uppdraget. Nu blev hans skicklighet även mer och mer anlitad. Den ene efter den andre fick lust att i hemmet se sig omgiven av leende landskap, som liksom framtrollades på väggarna ur hans raska pensel; och ännu finnas härstädes, t. ex. hos handlandena P. Ståhle och D. Hjorth, apotekaren Björkbom m. fl., åtskilliga av dessa målningar väl bibehållna, ty hans färgämnen voro särdeles varaktiga. Men icke blott i staden,

utan även på flera herrgårdar inom provinsen har han efterlämnat värderika minnen av denna sin konstnärsverksamhet. Sin konst innerligt tillgiven, ägnade han sina flesta stunder och bästa krafter. Han kunde spela violin; men blott någon gång till förströelse utbytte han penseln mot stråken. Om hans flit kan bland annat, utom de nämnda limfärgsmålningarna, som utgöra hans flesta och bästa produkter, en stor samling oljefärgstavlor bära vittne.

Målaren Gernandt var en ordentlig och särdeles proper man. Den något blekgula hyen förrådde, att hans annars goda fysik icke förmått motstå det skadliga inflytande, som med målarekonstens stränga idkande är förknippat. Genom ett ständigt inandande av det gift, som i synnerhet vissa färger utdunsta, ådrog han sig den sjukdom, som benämnes blykolik och som mot slutet av hans levnad skulle lägga ett besvärligt band på hans aldrig försvagade håg att måla. Då detta band någon gång blivit honom olidligt och han, övervunnen av sin böjelse, smugit sig bort till staffliet, hämtade han där ett recidiv, som nedlade honom på dödsbädden. Ett offer för den ädla konst han så innerligt älskat, slutade han sin bana, vid 59 års ålder, den 19 Januari 1825, djupt sörjd och saknad av överlevande maka och son.

EN TOMTGRÄVNING VID VÄSTERGATAN.

Av STEN KALLING.

Hösten 1931 revs en liten envåningsbyggnad vid Västergatan å tomten n:r 14 i kvarteret Skepparen. Det frilagda området skulle av ägaren, Malmö stad, uthyras såsom upplagsplats. Men dessförinnan fick Malmö Museum i samarbete med Malmö Fornminnesförening tillfälle att här utföra en till omfattningen visserligen helt obetydlig utgrävning, men som dock icke saknade sitt särskilda intresse, då man här befinner sig inom den del av kvarteret, där ett medeltida kloster en gång legat.

Någon närmare kännedom om klosteranläggningen på denna plats har man emellertid ej. Man vet dock att klosterbyggnader blevo uppförda här på 1400-talet, men olika mening synes råda huruvida detta skedde genom svartbrödernas eller gråbrödernas försorg[1]. En första rasering ägde rum på 1500-talet och år 1678 försvann sista resten av denna anläggning, det s. k. Gråbröderstornet[2].

I fråga om den tomtdel, som i detta sammanhang närmast intresserar oss, kan nämnas, att år 1686 blevo fyra små hus uppförda åt Västergatan av rådmannen Rasmus Kieldsen. Ett av dessa hus låg just på nuvarande tomten n:r 14. Vill man så veta vad slags folk denna gård hyste under 1700-talet och vid början av 1800-talet, lämnar mantalslängden följande upplysningar[3]: 1712 och 1717 militär; 1727 var gården öde; 1732 repslagaren Simon Jacobsen; 1738 artillerikarlen Lillia; 1744 militär; 1760 båtskarlen Borgström; 1771 lotsen Sven Knutson; 1782 lotsen Leyman; 1798 jungfru Ruth; 1814 fiskaren Jonas Wästergren; 1822 syssloman Claeson; 1830 enkan Wästergren.

Efter denna lilla orientering, skall jag nu lämna en kortfattad redogörelse för själva utgrävningen, som påbörjades och avslutades under senhösten 1931. Malmö Fornminnesförening svarade för omkostna-

[1] Se d:r Hans Wåhlins uppsats i denna årsskrift.
[2] Malmö Stads arkiv, Magistratens kopiebok $^{15}/_{7}$ 1678.
[3] Malmö Stads arkiv, Magistratens dombok $^{23}/_{7}$ 1678.

TOMT N:R 14 KV. N:R 33 SKEPPAREN.

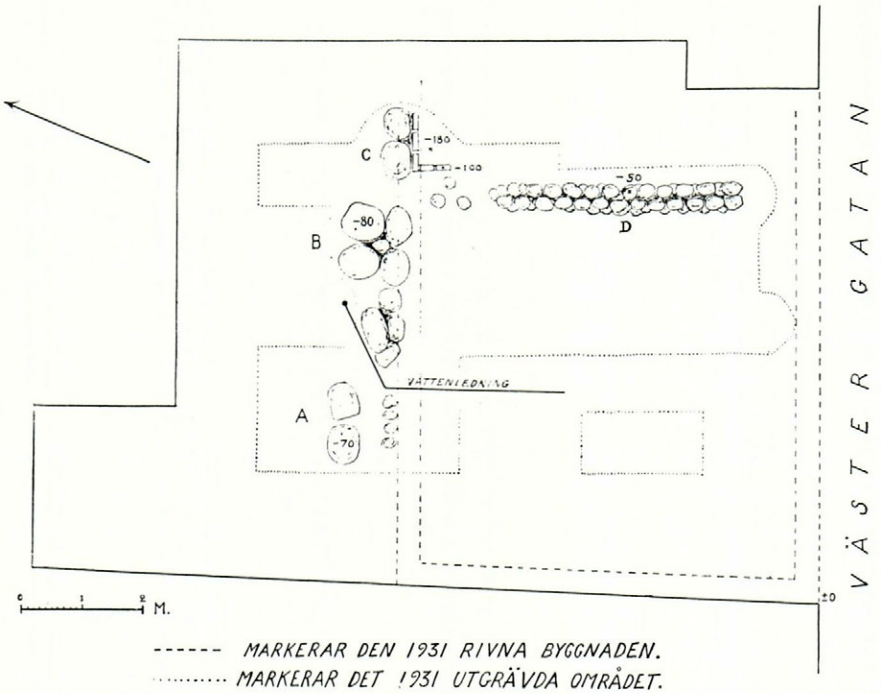

derna och i arbetet deltog föreningens sekreterare, konstnären Einar Bager. Då fasadmurar på tre sidor omgav tomten, var det område, som kunde bli föremål för undersökning mycket begränsat.

Första schaktet upptogs vid A (se plan). Under ett c:a 2 dm. tjockt ytlager av lös fyllning följde ett fastare skikt av omkring 3 dm. mäktighet, vilket innehöll bl. a. talrika kärlfragment av glaserat lergods. Åtskilliga av dessa fragment voro ej svåra att tidsbestämma och med ledning av dem kunde den blottade kulturjorden antagas härröra från 1700-talet. Sedan iakttogs däremot ingen klart avgränsad lagerföljd. Delar av murtegel och takpannor påträffades emellertid ned till ett djup av omkring 0,80 m., varför man dock kunde karaktärisera vissa partier såsom raseringslager. Fyndförekomsten avtog hastigt. Redan c:a 1 meter under nuvarande gatunivån, i den här befintliga sandblandade myllan, började de första medeltida fynden att komma

Schakt B.

Schakt D.

i dagen. Slutligen nåddes det rena gruset c:a 1,50 m. under nyssnämnda nivå.

Den lagerföljd, som sålunda kunde iakttagas vid schaktet A, visade sig vara tämligen likartad över hela den del av tomten, som blev föremål för undersökning. Man torde kunna framhålla såsom anmärkningsvärt, att kulturlagren lågo på så ringa djup samt att 1500- och 1600-talsfynden voro jämförelsevis sällsynta.

Förhoppningen att påträffa äldre grundmurar slog inte alldeles fel. Vid A låg ett par kraftiga gråstensblock och parallellt med dessa i linje med det senast rivna husets gårdsfasad funnos några mindre kullerstenar. En avvägning gav vid handen, att det största stenblockets översida låg c:a 70 cm. under gatunivån. Det genom tomten gående vattenledningsschaktet hade raserat en del av denna anläggning. Men grävningen fortsattes vid B (se plan och foto) och här kunde en längre obruten sträcka blottläggas. Spår av tegel eller annat byggnadsmaterial i direkt kontakt med dessa grundstenar iakttogs icke. Vid C påträf-

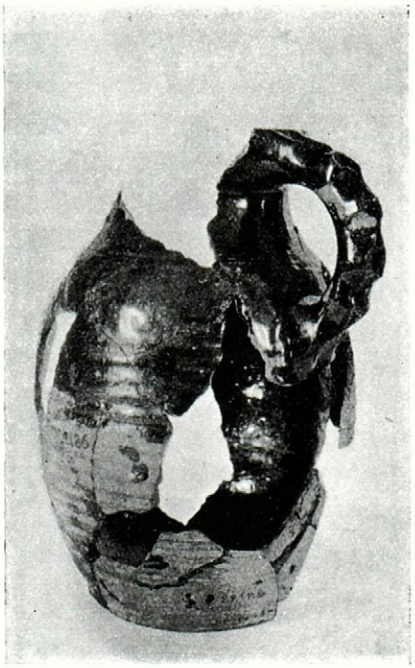

Kruka av glaserat lergods.

fades emellertid ett mindre hörnparti av murtegel i förband med några ohuggna stenblock, vilka tydligen utgjorde fortsättningen på anläggningen vid B. (tegelformat: 250×120×85 mm.).

Det förefaller icke osannolikt, att dessa murrester stå i något sammanhang med det gamla gråbröderstornet, som troligen var beläget inom denna del av kvarteret. Tyvärr kunde grävningen icke fullföljas på grund av det korta avståndet till den angränsande husgaveln.

Vid D, på ett djup under markytan av endast 0,45 meter, blottades slutligen grundstenar till en tvärmur, gående i rät vinkel mot gatan (se foto). Stenarna voro här av obetydlig storlek och föga omsorgsfullt lagda. På denna grundbädd funnos spår av tegel i kalkbruk.

Med några ord skall jag även beröra de lösa fynden, vilka uppgingo till ett antal av omkring 1700 st. Huvuddelen bestod givetvis av endast helt enkla, oornerade kärlfragment av glaserat lergods. En mer värdefull fyndgrupp utgjorde de många fat- och skålfragmenten med målad ornering, då dessa kunna tidsbestämmas någorlunda tillfredsställande. Fyndbeståndet i sin helhet visade sig i övervägande grad tillhöra 1700-talet. En närmare redogörelse för detta ur flera synpunkter intressanta material kan icke här komma i fråga. Endast några för tidsbestämningen mera påtagliga exempel skall omnämnas.

Bland fatfragmenten märkas sålunda trenne bottendelar med årtalsornering, angivande 1700-talet såsom tillverkningstid. Vidare hava tillvaratagits två stycken kopparmynt från åren 1720 och 1758. Ett 20-tal fat- och skålfragment av vit fajans med dekor i blått samt ett

litet koppfragment av kinesiskt porslin kunna också sägas representera 1700-talet. Detsamma torde även vara förhållandet i fråga om de till ett antal av 149 uppgående kritpipdelarna av vilka några äro stämpelmärkta.

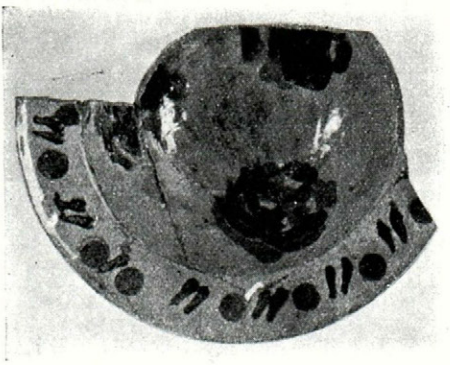

Målat fatfragment.

Till 1500- och 1600-talen kan man nog räkna en del av de nyssnämnda enkla kärlfragmenten, särskilt gäller detta fynd av skaftdelar till grytor och pannor, men övriga föremålsgrupper, karaktäristiska för dessa århundraden saknades helt eller förekommo mycket sparsamt. Sålunda tillvaratogs endast ett 30-tal obetydliga stycken av reliefkakel.

Större intresse erbjuder emellertid några fynd, som utan tvekan kunna hänföras till tiden för den äldsta stadsbebyggelsen. Bland dessa märkas i främsta rummet en del kärlfragment av tämligen grovt, rödbränt lergods med ojämn, mörkbrun eller olivfärgad glasyr. En liten skärva, tillhörande denna keramikgrupp, var ornerad med svartbruna ränder och pålagd rund platta med ringformigt grupperade taggar — med största sannolikhet att betrakta som ett prov på 1400-talets krukomakarekonst. Vidare märkas rhenländska krusfragment av grått stengods samt brottstycken av enkla svartgodskärl.

Från ett raseringslager i schaktet B har dessutom tillvaratagits ett par formstenar, identiskt lika dem å omfattningen till St. Petri kyrkas i Malmö norra portal.

Något avgränsat medeltida kulturskikt kunde man ej konstatera, men det bör kanske nämnas, att flertalet till den äldsta gruppen hörande keramikfragment, påträffades i schaktet B, invid eller i omedelbar närhet av de blottade stora grundstenarna.

Den undersökning, som här blivit föremål för en summarisk redogörelse, gav visserligen icke några mera anmärkningsvärda resultat.

Knappast hade man heller anledning att förvänta något annat. Utgrävningen var till sin omfattning alltför begränsad. När en gång de äldre byggnader skola rivas, som nu ligga å de angränsande tomterna, vore det därför önskligt om Malmö Museum kunde beredas tillfälle att fullfölja undersökningen i syfte att söka närmare bestämma den gamla klosteranläggningens läge och utsträckning.

ETT BREV FRÅN DET STORA NORDISKA KRIGETS DAGAR.

I Malmö Musei arkiv förvaras ett brev, som generallöjtnanten Otto Vilhelm von Fersen, en av vår storhetstids mest lysande krigaregestalter, år 1676 skrivit till en till namnet obekant landshövding. Ehuru brevet knappast bjuder den historiska forskningen något nytt, är det dock av intresse, då det nedskrivits omedelbart efter de skildrade krigshändelserna av ett ögonvittne. Det är dessutom av värde såsom ett bidrag till karakteristiken av en av den svenska krigshistoriens förgrundsfigurer, som här oförblommerat uttrycker sin mening om krigföringen.

Otto Vilhelm von Fersen föddes i Reval 1623 och kom vid 18 års ålder till Sverige för att ägna sig åt krigarens kall. Efter att hava deltagit i danska kriget 1643—45 samt i det trettioåriga krigets sista träffningar, begav han sig efter fredsslutet i fransk krigstjänst. Efter återkomsten till Sverige deltog han med utmärkelse i Carl X Gustafs polska och danska fälttåg. Vid utbrottet av det stora nordiska kriget hade han nått generallöjtnants grad.

Vid tiden för brevets författande låg han i Ystad med 700 ryttare och 150 fotknektar för att skydda denna stad. Blott tio dagar senare utsattes hans befästningsverk för ett våldsamt bombardemang från den danska flottan, och efter tappert motstånd nödgades Fersen draga sig tillbaka för den landsatta övermakten och lämna staden i fiendens våld.

I slaget vid Lund förde Fersen befälet över den första träffen av högra flygeln, som så verksamt bidrog till segern över danskarna. Under förföljningsstriderna vid Lödde å blev han svårt sårad i ansiktet av två skott. Han nödgades därför lämna slagfältet och begav sig mot Malmö, men blev under vägen tillfångatagen och fördes till

Landskrona. Han kvarhölls så några år i Danmark i uselt fängelse, utnämndes efter frigivandet till generalguvernör över Ingermanland och Keksholms län och blev 1693 fältmarskalk. Fersen, som 1674 upphöjts i friherrligt stånd, avled 1703.

von Fersen, Otto Wilh., 1623—1703. Frih. fältmarskalk.
D. H. Ehrenstrahl 1680. Karlbergs slott.
Copyright Svenska Porträttarkivet, Nationalmuseum.

Hochwolgebohrner H. Baron hochgeerter H. Landshöffding.

Dessen gelibtes von 10 April ist mir in Malmö wol eingehendiget, darauss ich des H. Lanshöffdings verlangen, bedes mich zu fernere Correspondence zu veranlassen, als auch mich in meiner langwirigen gar verdrislichen sache abzuhelffen, ersehen, vor welche zusage ihn zum höchsten und so viel mehr bedanke als mich hertzlich verlanget, von den verzweifelten Gott- und ehrlosen daalman einmal aus d(em) grunde abgeholffen zu sein. Uber des hoffgeriths gar seltzame proceduren, das ein lagläser auff neu ranksaken, und aburteilen sollen, was ein landshöffding burgmeister und 6 Rathshern schon in beder parten kegenwart ohne einige exception verrichtet, verwundere ich mich dahero so viel weniger weilen ich solche absurde dinge schon

gewant, deswegen eben, haben Ihre Konigl. May^{tt} in meiner sache ihnen, ein zimliches scharffes schreiben zugesant, und finaliter drin zusprechen, auch die acta ihnen heruber zu senden zugeschriben aber ich verneme noch keine parition od(er) effect, das sint d(er) H(errn) ihre gröste künste, eine nicht würdige sache, die in einem halben tage konte abgeholfen werden, auff vile jare zu prolongiren, sich zu bereichen und Ihre May^{tt} unterthanen durch solche gantz vergebliche Randsakung und processen ausszusaugen und ausszumergeln, das manger (mancher) sich lieber das gröste und grobste unrecht anthun lest und leiden muss, der die kosten nicht tun, od(er) die gesuchte verzogerungen abwarten kan, daher haben wier kein Glück od(er) segen mehr, daher strafft uns Gott zu land, zu wasser und in den vornembsten stäten mit neuwen unerhörten teuffelsplagen und straffen; darumb hat das hoffgericht in d. erst sich so barsch kegen (gegen) daalman angestelt, damit die verehrung dessto grosser sein solt, ich ken(ne) der H(errn) ihre schwacheit gar wol, so balt aber das ein kommen, ist ständ(ig) ein ander briff vertig; wie ich auss beyligender copia die sache breiter zu ersehen habe, es hat mir aber mein arendator d 2 Maij geschriben das der H. lagleser od(er) commissarius Elias Streng sich in wekalix d 3 april eingestelt, die sache abzuurteilen weilen sie ihme des Konigs briff vorgelegt, habe er umb weitere ordre vom hoffgericht angehalten, welches ime d 13 april von neuwen ordre erteilt die sache abzuhelfen, weren also d 21 und 22 wid(er) hin citiret, und Dalman vom leben zum tode geurteilt, und von allen beweglichen gutern, solt vor die expensen 500 d sm: zalen, wegen Klingstet sey er eben messig gesträfft, wen der Gottlose vogel das lebent einmal verlirt ist genug, habe unterwegens wie er wider nach Wijborg gefanlich gebracht, gar den bosen angerufen, sey auch los worden aber die stalknecht hetten ihn wid(er) ergriffen; dieses allein kompt mir seltzam und ungewant vor das dieser Commis: Streng sein urteil den parten, wie in allerwelt ublich nicht aufgeben wollen, da muss gewiss ein neuwer fund hinterstecken, wirts villeicht verendern, hett gesagt es wer zeit genug wens erst von Jhr(er) May^{tt} und d(em) hoffgericht approbirt, kan also auff keine execution drengen noch die im mission wegen der expensen in sein Reutergarten begeren, ehe ich

das urteil habe, bitte wo möglich zu verhelfen das solches ausgegeben werden möcht, hab zwar den arend(ator) befalen ihm sein gebür davor zu geben und das urteil auszulösen, was also das hoffgericht wegen dieser Strengs und Hollenders urteil weiter verhengen möcht bitte zu melden damit ich das schadliche bey Ihr(er) Kon May^tt^ vorbauwen konte, und in ubrigen sich meiner billigen sache ferner wie ein treuwer freundt, so weit ich recht habe, mit gantzen ernst anzunemen, worin ich d(en H(err) Landthoffding wider werd ersinlichermassen zu dienen wissen, wil nichts ermanglen lassen: was die continuation meiner correspondence anbelanget, so hette, den höchsten Gott sey geklaget, gar weitlefftige, uberheuffte klägliche materi zu schreiben, wünsche hertzinniglich das der barmhertzige Gott seine wutende straffrute, einmal in gnaden von unseren lieben unschuldigen Konig abwenden wolte, und ihn uber sein vermögen nicht vor des gantzen Reichs und sonderlich Stockholmschen sunden straffen: ob uns zwar der allerhöchste das glück einen gantzen tag greifen, und gleichsam in die hende gegeben, so haben wirs nicht ergriffen, od(er) besser zu sagen vielleicht nicht umb Gott verdienet, den wie die beden Floten hier herumb bey Üstat geschwebet, lieff die feindliche Flote (:welche bis d 25 maij unter bornholm und an die blekingsgrentz gestanden:) dito nachmittag hier vorbey, weilen sie ohne Zweiffel Kundschafft von der unsrigen hatten, d 26 fru lissen sich 15 od(er) 16 vor Ustat, da ich meine posto habe, wid(er) sehen, ehe wir von unsere flote noch wusten, od(er) die selbe hinter Santhammar sehen konten, wie aber unsere hinter d(em)berge hervorkamen, liffen die feindliche sewarts aus unsern gesichte Kloc 5 geriten sie ungefähr 4 meil von Ustat zusammen, das ich das canoniren gehort und d(en) Rauch gesehen aber kein schiff, ausser 20 unsere schiffe die sich wie Ehrlose etc etc von denen andern absentirten, und uber 3 meil von ihnen hier vor Üstat kegen d wint nach Santhammer, und nicht zu die flote sigelten, auch kein schuss taten, od(er)sie zu secundiren begerten, wie die erste Canonad ungefer ein par stund geweret, word es gantz stille, und kamen alle aus unsern gesichte, unsere hatten den gantzen tag den kostlichsten, durchstehende wind von ihnen, umb 10 fingen sie in d(ie) See wid(er) gar starc und dichte an zu canoniren, welches

ich nicht sehen aber gar wol hören konte, dahero nicht berichten kan wie es das andere mal abliffte, allein bede Floten naherten sich nach deme wid(er) nach Üstat das man sie gar wohl sehen und unterscheiden konte, unsere waren noch allezeit oberhalb windes, nach Mittag kamen Ihre Königl Maytt auff mein schreiben wegen d(er) Floten ,von Malmö jegagt, waren unter wegens auff alle berge und auff die Kirchturm fast den gantzen tag, kamen Kegen(gegen) die nacht nach Üstat, sahen nebenst alle cavalir. die beden floten in d(ie) See kegen ein ander stehen, so viel stunden lang von mittag bis 7 od 8 uhr, abents, ohne etwas zu tun, od(er)nur ein canon zu losen, unsere hatten d(en) kostlichsten wint mit sich auff die andren loss zu gehen, die andern aber starken kegenwint, konten nicht an unsere kommen, wurden so vom winde, welches zimlich starc war, zu ruc getriben, unsere flosseten gar sachte ihnen nach, so das sie doch allezeit ausser canonenschuss bey 1 meil von ein ander bliben wie ich von Üstat Ihre Köngl May^{tt} 2 meil entkegen rante frachten (fragten) sie, was ich judicirte welches ihr od(er) des feindes flote were, wolt die aber den winde zwar von unsere flote halten, weilen sie d 25 wie bede floten verbeygingen, unsere den wint hatten und ein boijert nach Ustat santen und derselbe wint stunde noch, allein die flote war gar zu schwach, ungefehr 25 od(er) 26 sigel, Ihr May flote wer im verbeygehen, fast 3mal so starc gewesen, und mit gross und klein bey 60 sigel, nun aber kont man uber 27 in allem nicht zelen, dazu in so schlechter postur, uber 2 od(er) 3 meil von einander, herkegen die andere unter dem winde in solcher ordnung und postur, so dichte zu sam(men) wie ein esqvadron das es ein lust zu sehen war, wie aber Ihr May^{tt} ein stund 1 od(er) 3 auff das turm gestanden, sahen wier unsere ubrige schiffe zu 5 zu 6 zu 10 auf d(er) See, den koos von Pommern wid(er) nach die flote sigeln und das so langsam, mit schlechten sigeln, da sie doch den köstlichsten durchstehende wint, nach unsere flote hetten, so verzögerten sie die conjunction bis kegen abent gleichsam mit fleis, verseumerten dadurch den feint, weiter mit ihrem grössten vorteil von d(er) welt, anzugreiffen, also auch die victorie, welches sie schon hatten, und gantz volkommen befechten konnen, weilen tromp noch nicht bey ihnen

war, auch nicht alle hollensche schiff, welche occasion sich villeicht sein lebtag nicht wid(er) presentiren möchte, weilen es kegen abent ginge, und die beden floten nicht weit von lande waren, beginte des feindes flote, gerade sewarts ein zu lauffen, unsere von weiten, neben ihnen, endwed(er) vom land zu gehen, od(her) auch d(en) unsrigen den wint abzujagen, weilen also ihr May^tt^ sahen das sie nicht mehr zu sammen wolten, unsere flote die helffte zerstreuwet die ubrigen so weit von ein and(er) waren, ritten sie kegen nacht nach Ustat, des feindes ist d 27 nach Falsterbo geloffen, unsere setzte sich vor trelborg, nicht uber 6 od(er) 7 meil von einander, unsere lissen frisch wasser einholen, Ihre May^tt^ ritten d 27 fru auch nach trelborg, waren alda d 27, 28, 29, d30 maij liss Ihr May mir nach Üstat notificiren das die feindliche flote umb 4 morgens ausgeloffen eine batallie zu leiffern worauf unsere flote von trelborg dito auffbrach und denselben abent kegen Üstat seglten, d 31 umb 4 morgens lieff unsere flote hinter Santhammar des feindes hinter sie her bey Dubel ungefähr 3 od(er) 4 meil von einander des feindes hatte die hollendsche schiff und trump zu sich gekrigt, unsere die victori d 26 verseumet, lieffen numero ohne umbsehen, d 31 maij umb 7 morgens war unsere flote bornholm verbey, dito umb 7 des abents auch des feindes ohne eintziges auffhalten, bey d(em) canoniren d 26 maij ist nur 2 leut von uns geblieben gar wenig gequetschte es sint von Uglas esquadron zu mir nach Ustat gebracht Wachtmeister, Gustav Horn Ugla haben sich woll gehalten, Wachtmeister hat 27 schuss in Venus, Horn auff Wrangel 40 tot und gequetschte, Wachmeister ist d 28 bey Ihr May^tt^ zu trelborg gewesen, die gantze flot hat uber die bernheuter geklagt, die nicht fechten wollen, solten erst hart exequirt werden, hernach aber durch etzliche orenbläser und fuchsschwenter dahin kommen, das sie alle perdonirt, und nur ein scharff briff an alle bernheuter geschriben worden, das sie hierfuro besser fechten solten, durch solche unzeitige gelindikeit haben sie das andere mal leider bey Ölant noch ärger gefechten hetten sie dass erste mal d 26 maij wie erliche leute getan, were negst Gottes hülff d(er) krig geendiget, und eine volkommene victori mit geringer mühe befechten, od(er) zum wenigsten das canoniren itzo vor copenhagen und in sunde: wie sie sich aber

verstarkten und trump zu sich krigten, kont iderman (jederman) wol judiciren das wirs nach deme so guten kauff nicht mehr haben wurden, nach diesem haben sie unsere flote bis Ölant gefolget endlich d 1 und 2 juni, wie unsere abermalen d(en) wint gehabt, und Ölant an eine seite zu ihrem grossen forteil auch nicht schlagen wollen, in deme haben sie das wasser od(er) die faart in ihrem eigenem lande nicht gewust, obs tiff genug were, stechen deswegen von lant ab, der feindt der alda besser bekant, sticht zwischen sie und Ölant gewindt dadurch von unsere d(en) windt, und zwinget unsere alda zu stehen, in deme sie auff ein ander gehen wollen, ist die herliche grosse kostbare crone ohne schuss od(er) feindliche gewalt, von sich selbst zu grunde gesigelt, die stüc in sinken loss gangen, nicht angebunden, also das feur loskommen, die stück angezündet, das schiff zerborsten, und mit 1100 man gesunken nebenst Creutz mit sein son 2 admiralleutnants und der Obr: stegman, welcher in sinken sol gesagt haben, sie hetten wie schelm und diebe gehandelt, und d(ie) capus uber die ohren gezogen, etzliche 20 sint gerettet worunter Major Sparfelt und capten Rosenberg obs Gottes straff od(er) ihr versehen, diese sagen sie haben zu viel balast ausgeworffen und zu viel sigel auffgesetzet, wie dis herliche schiff noch ausser canonschuss so erbarmlich gesunken, ist alles desperat und confusion geraten, d(er) feint sie separirt, Ugla hat mit das schwert sehr wol, vast allein gantzer 7 stunden tapfer gefechten gantz redloss geschossen gewesen das er nicht aus d(er) sel[1] gekont haben ihn nichts tun konnen, bis ein brender sich ihme vorn an d(en) buch leget und in d(en) brant stecket Major Spar hat 6 schuss unter wasser, ist auff Ölant geloffen Horn redlos in Calmar sunt die ubrigen haben sich nach lansort reterirt eines sol nur genommen sein, wie wol man von Stockholm schreibet und noch unterschidliche misset, wie die salvirte flote numero in dalern wid(er) eingeloffen gewesen, ist zwar bey leib und lebens straffe verbotten nicht von die schiffen zu gehen, so hat sich dernach d(er) officir von d(em) apfel auf dem lande lustig gemacht getantzet und gesoffen, (da er doch gar keine ursach zu gehabt, weilen der apfel sich d 26 in d(er) ersten rencontre uber die massen schlecht gehalten) ligen

[1] stel(le)?

also numero die behaltene schiffe in dalern des feindes flote ist ihnen 1 1/2 nahe gewesen, hernacher aber wid(er) in die see geloffen sol ordre haben unsere flote ein zu sperren, in bremen haben sie die zwingerschantze erobert auff gnad und ungnad, in deme wie solches geschehen ist Sioblad aus Gotenborg mit d(em) profiant zu spat auff die Elbe kommen sol nich schon wid(er) nach Gotenborg begeben haben, also das stade numero belagert, werden sich halten so lang sie was zu fressen, welches vielleicht wenig genug sein mag: in pommern stehets so zimlich, marderfelt und Staal kamen vor 8 tagen herein gehen nach Stockholm, d(er) felther wirt balt folgen, sende hiebey die neuwesten zeitung aus pommern, die mir ein lübscher nach Üstat brachte Ihr May^tt^ ubersante, sindt in Stockholm nachgedruckt, die francosen haben sich frisch gehalten, Guschin belagert gehabt, welches d(er) printz mit 36 dausent man secundiren wollen, deme d(er) Konig in frankreich endkegen gangen, haben sich als balt auff ein canonenschuss kegen ein and(er) verschantzet des konigs bruder ist wid(er) zuruc in die belagrung gezogen wie der printz nicht schlagen wollen die vestung durch ein sturm in kegenwart d(er) hollendischen arme erobert worauff d(er) Konig wid(er) nach paris und die bed(en) armeen kegen ein and(er) stehen bliben der die meisten lebensmittel hat wirt den andern ruiniren die hollender mit ihren transementen bis an Valancien d(er) hochste Gott gesegne unsers guten Konigs waffen endlich auch ein mal, und wende seinen wolverdienten zorn in gnaden von unsern hütten, wier halten zwar bett tage, aber wier lassen nicht ab, von sünd schande und lastern, als hexerey und hurerey die in Stockholm unerhört grassiren, die ungerechtikeit in gantzen konigreich, hoffart und was der groben sünden mehr sint, unsere andacht weret nicht lenger a(l)s d(er) prister prediget, und kaum so lange, hilff her jesu dein verlassenes heufflein, bekere oder straffe allein die verstochen, und schone d(ie) unschuldigen; hier wil man sich wider alle raison zusammen zihen, wodurch landt und leute zu grunde gehen werden; die muscowitische tractaten stutzen und verzogern sich von einer zeit zur andern, Gott verhüte in allen gnaden das sich derselbe durch die niderlage von unsre flote nicht zu ruptur bewegen lassen so ist es gar aus mit uns, nun du

grosser Gott pflegest nicht weit mit deiner hülffe zu sein, wen alle menschliche hülffe aus ist in dessen almächtigen schutz und schirm ich meinen vielgeehrten H lanshoffding nebenst seiner libsten treuwligst ergeben verharrendt

meines hochgeehrten H Landshoffdings
Dienstfertigster
O. W. v Fersen

d. 16 juni 1676
Malmö

P. S. recommendire meinem vielgeehrten H landshoffding mein gantzes guth bestermassen insonderheit aber das gar verdrislichen proces mit d(em) Ehrlossen Daalman, und wo möglich das ich des Streng sein urteil auskrigen möcht das ich die immission wegen die expensen in sein Reutergarten suchen kont.

Högvälborne Herr Baron, högtärade Herr Landshövding!

Edert kärkomna brev av den 10 april har lyckligt och väl kommit mig tillhanda i Malmö, av vilket jag erfar Herr Landshövdingens önskan, både att giva mig anledning till fortsatt korrespondens, och att hjälpa mig i min långvariga, högst förtretliga sak, för vilket löfte jag tackar Eder på det högsta och så mycket mer, som jag hjärtligt längtar efter att en gång för alla grundligt bliva hjälpt från den förtvivlade, gud- och ärelöse Daalman. Över hovrättens helt sällsamma procedur, att en lagläsare på nytt skall rannsaka och döma i en sak, som en landshövding, borgmästare och 6 rådmän redan i båda parters närvaro utan någon protest förrättat, förundrar jag mig så mycket mindre, som jag redan är van vid sådana absurda saker. Därför just har Hans Kungl. Maj^{t} sänt dem en tämligen skarp skrivelse och skrivit till dem att finaliter däri göra sitt uttalande och även sända honom acta härom, men jag märker ännu ingen anstalt

eller effekt. Det är de där herrarnas största konststycke att i åravis draga ut på en sak, som på en halv dag kunde avhjälpas, för att rikta sig själva och utsuga och utmärgla Hans Maj^ts^ undersåtar genom sådan helt fåfäng rannsakning och process, så att mången hellre låter sig tillfogas och utstår den största och grövsta orätt, när han icke kan orka med kostnaderna eller avvakta försinkningarna. Därför hava vi ingen lycka eller välsignelse mer, därför straffar oss Gud till lands, till vatten och i de förnämsta städerna med nya, oerhörda djävulsplågor och straff. Därför har hovrätten först ställt sig så barsk emot Daalman, på det att föräringen skulle bliva desto större. Jag känner de där herrarnas svaghet helt väl, men så snart det gäller inkomsten, är ständigt ett nytt brev färdigt, såsom jag också genom bifogade kopia vidlyftigare visar.

Emellertid har min arrendator den 2 maj tillskrivit mig, att Herr lagläsaren eller commissarius Elias Streng inställt sig i Wekelax[1]) den 3 april för att döma i saken. Emedan de förelagt honom Konungens brev, hade han anhållit om vidare order från hovrätten, vilken den 13 april på nytt meddelade honom order att avhjälpa saken. Blevo alltså den 21 och 22 åter dit citerade (instämda) och Dalman dömd från livet till döden och förlustig allt rörligt gods; skall betala 500 d.s.m. för utgifterna. För Klingstet skall han likaså blivit straffad; om den gudlösa fågeln förlorar livet en gång, är det nog. Han hade, när han åter fängslad fördes till Viborg, till och med anropat den onde, kom också lös, men stallknektarna grepo honom åter. Detta blott förekommer mig sällsamt och ovanligt, att denne Commissarius Streng icke har velat meddela parterna sin dom, såsom över hela världen brukligt. Bakom det måste där förvisso gömma sig en ny fint, kanske kommer han att förändra den (domen), han skall hava sagt, att det vore tids nog, när den först blivit godkänd av Hans Kungl. Maj^t^ och hovrätten. Kan alltså ej skynda på exekutionen, ej heller begära immissionen (indrivandet) för utgifterna i hans "Reutergarten"[2]), förrän jag har domen. Beder därför att om möjligt förhjälpa till att en sådan utlämnas. Har visserligen befallt

[1]) nuv. Fredrikshamn.

[1]) = rotel?

arrendatorn att giva honom hans betalning därför och utlösa domen. Vad alltså hovrätten på grund av Strengs och Hollenders dom vidare månde ådöma, beder jag Eder meddela, på det jag må kunna förebygga det skadliga hos hans Kungl. Maj^{t}, och att i övrigt med allt allvar taga Eder an min billiga sak såsom en trogen vän, så vitt jag har rätt, varutinnan jag åter på allt upptänkligt sätt skall veta att tjäna Herr Landshövdingen och icke låta något fattas.

Vad fortsättningen av min korrespondans anbelangar, så har jag, Gudi klagat, att skriva om helt vidlyftiga, övermåttan beklagliga materier. Önskar hjärtinnerligt, att den barmhärtige Gud en gång ville avvända sitt rasande straffgissel i nåd från vår käre, oskyldige konung, och icke straffa honom över förmåga för hela rikets och isynnerhet Stockholmarnas synder. Om också den Allerhögste giver oss en hel dag att gripa lyckan, och giver oss den liksom i händerna, så hava vi icke gripit den, eller bättre sagt icke gjort oss förtjänta av Guds nåd. Ty då de båda flottorna stävade hitåt mot Ystad, lopp den fientliga flottan (som till den 25 maj legat under Bornholm och vid Blekingsgränsen) samma eftermiddag här förbi, emedan de otvivelaktigt hade kunskap om de våra. Tidigt den 26. läto sig åter 15 eller 16 (fartyg) ses utanför Ystad, varest jag hade min post, innan vi ännu visste något om vår flotta, eller kunde se den bakom Sandhammarn. Men när de våra kommo fram bakom bergen, lupo de fientliga till sjöss ur vår åsyn. Klockan 5 råkade de ungefär 4 mil från Ystad tillsamman, så att jag hörde kanonaden och såg röken, men intet skepp, utom 20 av våra skepp, som ärelöst etc. etc. lämnade de andra, och seglade mer än 3 mil bort från dem här utanför Ystad mot vinden åt Sandhammarn till och icke till flottan, ej heller lossade de ett enda skott, eller begärde att bistå dem. Som nu den första kanonaden varat ett par timmar, blev det alldeles stilla, och alla kommo ur vår åsyn. De våra hade hela dagen den kosteligaste, förliga vind framför de andra. Omkring kl. 10 började de ute till sjös åter att skjuta helt starkt och tätt, vilket jag icke kunde se utan endast höra, varför jag icke kan berätta, hur det avlopp andra gången. Men de båda flottorna närmade sig därefter Ystad, så att man helt väl kunde se och urskilja dem. De våra hade ännu alltjämt loven.

Efter middagen kom Hans Kungl. Maj^{t} jagande från Malmö på grund av min skrivelse om flottorna. Han hade under vägen nästan hela dagen varit uppe på alla berg och kyrktorn. Anlände mot natten till Ystad, såg jämte alla kavaljererna de båda flottorna ute till havs stå emot varandra så många timmar — från middag till kl. 7 eller 8 på aftonen —, utan att göra något eller ens avlossa en kanon. De våra hade den kosteligaste vind med sig att gå lös på de andra, men de andra stark motvind, kunde därför icke komma till de våra, blevo så av vinden, som var ganska stark, drivna tillbaka. Vår flotta följde helt sakta efter dem, så att de dock alltjämt blevo utom kanonhåll på 1 mil när från varandra.

När jag från Ystad red kungen 2 mil till mötes, frågade han, vad jag ansåg, vilken som vore hans eller fiendens flotta, men ville visserligen hålla före, att vår flotta hade loven, emedan när båda flottorna gingo förbi den 25. de våra hade loven och sände en bojert till Ystad, och samma vind ännu höll i sig, men flottan var alldeles för svag — ungefär 25 eller 26 segel —, under det att Hans Maj^{ts} flotta vid förbiseglandet hade varit nästan 3 gånger så stark, och med stora och små fartyg räknat omkring 60 segel, men nu kunde man i allt ej räkna över 27 segel, därtill i dålig formation och 2 eller 3 mil från varandra, medan däremot de andra i lä seglade i sådan ordning och formation, så tätt tillsammans som en eskader, så att det var en lust att se. Men när Hans Maj^{t} stått en timme — en eller tre — i tornet, sågo vi våra övriga skepp i grupper om 5 och 6 och 10 ute på havet styra kosan från Pommern och åter mot flottan, och det så långsamt, med illa ställda (släckta) segel, då de dock hade den kosteligaste, förliga vind ned mot vår flotta. Så fördröjde de föreningen ända till aftonen liksom med flit, försummade därigenom att med den största fördel i världen vidare angripa fienden, och gingo sålunda förlustiga victorian, vilken de redan hade och fullständigt kunnat tillkämpa sig, medan Tromp ännu icke var hos dem, ej heller alla holländska skepp, vilket tillfälle kanske icke åter erbjuder sig under deras livstid, När det led mot aftonen, och de båda flottorna icke voro långt från land, började fiendens flotta att löpa från sjön rakt inåt med de våra på långt avstånd bredvid sig, antingen för att

gå mellan dem och land, eller också för att taga loven av de våra. När alltså Hans Maj^{t} såg, att de ej mer ville drabba tillsamman, vår flotta till hälften splittrad, de övriga så långt från varandra, red han mot natten till Ystad.

Fiendens flotta har den 27. lupit till Falsterbo, de våra ankrade framför Trelleborg, icke över 6 eller 7 mil från varandra. De våra läto taga in friskt vatten. Hans Maj^{t} red tidigt den 27. också till Trelleborg, var där den 27, 28 och 29. Den 30 maj lät Hans Maj^{t} meddela mig i Ystad, att den fientliga flottan kl. 4 på morgonen seglat upp för att leverera batalj, varpå vår flotta samma dag uppbröt från Trelleborg och samma afton seglade till Ystad. Den 31. vid 4-tiden på morgonen lopp vår flotta bakom Sandhammarn med fienden bakom sig i dubbel kolonn ungefär 3 eller 4 mil från varandra. Fienden hade fått de holländska skeppen och Tromp med sig. De våra, som försummat segern den 26., lupo numera på, utan att se sig om. Den 31. maj vid 7-tiden på morgonen hade vår flotta kommit förbi Bornholm, samma dag kl. 7 på aftonen även fienden, utan något enda uppehåll.

Vid kanonaden den 26. maj blevo blott 2 man av de våra, helt obetydligt sårade, — de voro från Ugglas eskader — brakta till mig i Ystad. Wachtmeister, Gustaf Horn och Uggla hava hållit sig väl, Wachtmeister har 27 skott i Venus, Horn på Wrangel 40 döda och sårade. Wachtmeister har den 28. varit hos Hans Maj^{t} i Trelleborg, hela flottan har klagat över pultronerna, som icke vilja kämpa. De skulle först strängt straffas, men därefter har det genom åtskilliga örontasslare och rävsvansar kommit därhän, att de alla blivit pardonerade, och blott ett skarpt brev skrivits till alla pultronerna, att de för framtiden skulle kämpa tapprare. Genom en sådan olämplig mildhet hava de andra gången vid Öland kämpat ännu sämre. Hade de första gången den 26. maj handlat som ärligt folk, skulle med Guds hjälp kriget fått ett slut och en fullkomlig seger tillkämpats med ringa möda, eller åtminstone kanonaden nu vara framför Köpenhamn och i Sundet. Men då de (fienderna) blivit förstärkta och fått Tromp till sig, kan var och en förstå, att vi därefter icke längre skulle få så gott köp.

Därefter hava de följt efter vår flotta ända till Öland. Äntligen den 1 och 2 juni, då de våra ännu en gång hade loven, och med Öland på sin ena sida till sin stora fördel likväl icke ville slåss, i det de ej kände till farvattnet eller farlederna i sitt eget land, om där var djupt nog, utan därför stucko ut från Öland, sticker fienden, som var bättre bekant med förhållandena där, emellan dem och Öland, vinner därigenom loven från de våra, och tvingar dem att där hålla stånd. I detsamma som de vilja gå mot varandra, har den härliga, stora, dyrbara Cronan utan skott eller fientligt våld av sig själv seglat i kvav, styckena hava vid sjunkandet gått loss och antänt styckena, så att skeppet sprungit i luften, och sjunkit med 1100 man jämte Creutz och hans son, 2 amirallöjtnanter och överste Stegman, vilken under det att skeppet sjönk skall hava sagt, att de hade handlat som skälmar och tjuvar och dragit kapuchongen över öronen. Omkring 20 man hava blivit räddade, däribland Major Sparfelt och Kapten Rosenberg. Det må nu vara Guds straff eller deras egen försummelse, dessa säga, att för mycken barlast blivit utkastad och för mycket segel blivit förda.

När nu detta härliga skepp utan ett kanonskott så erbarmligen sjunkit, råkade allt i misströstan och oordning, fienden skilde dem åt, Uggla har kämpat mycket väl med Svärdet, nästan ensam i 7 timmar, blev skjuten helt redlös, så att han icke kunnat komma ur stället. De hava icke kunnat göra honom något, förrän en brännare lagt sig framför bogen på honom och stuckit honom i brand. Major Sparre har 6 skott under vatten, och har satt sig på grund vid Öland. Horn ligger redlös i Kalmarsund. De övriga hava retirerat till Landsort, blott ett fartyg skall vara taget, ehuru man från Stockholm skriver, att ännu åtskilliga saknas.

När nu den räddade delen av flottan åter lupit in till Dalarö, har det visserligen vid livsstraff förbjudits att gå från skeppen; likväl hava officerarna på Äpplet gjort sig lustiga till lands, dansat och supit (ehuru man dock alls ingen orsak haft därtill, emedan Äpplet i den första sammanstötningen den 26. har förhållit sig övermåttan illa). Sålunda ligga numera de behållna skeppen vid Dalarö. Fiendens

flotta har varit dem på $1^1/_2$ mils avstånd nära, men åter lupit till sjöss; skall hava order att innespärra vår flotta.

I Bremen hava de erövrat Zwingerskansen på nåd och onåd. Medan detta skedde, har Siöblad kommit för sent med proviant från Göteborg till Elbe, han skall redan åter hava begivit sig tillbaka till Göteborg. Stade är sålunda numera belägrat, skall hålla sig, så länge de hava något att äta, vilket kanske lär vara litet nog.

I Pommern står det någorlunda väl till. Marderfelt och Staal kommo hit för 8 dagar sedan, skola fara till Stockholm, fältherren följer snart efter.

Sänder härmed den nyaste tidningen från Pommern, som en lübeckare bragt mig till Ystad, och som jag sänt vidare till Hans Maj^t^, har åter blivit tryckt i Stockholm. Fransmännen hava hållit sig bra, belägrat Guschin, som prinsen med 36.000 man ville undsätta. Mot honom gick konungen av Frankrike, varefter de förskansat sig på ett kanonskotts avstånd från varandra. Konungens broder har åter dragit tillbaka till belägringen, då prinsen icke ville slåss, erövrat fästningen genom ett stormanlopp i holländska arméns närvaro, varefter konungen åter begivit sig till Paris, och de båda arméerna förblivit stående emot varandra. Den som har de mesta livsmedlen, kommer att ruinera den andra. Holländarna äro med sina tranchements (löpgravar) framme vid Valenciennes.

Den högste Gud välsigne också äntligen en gång vår gode Konungs vapen, och vände sin välförtjänta vrede i nåd från våra hyddor. Vi hålla visserligen böndagar, men vi avlåta icke från synd, skam och laster, såsom häxeri och skörlevnad oerhört grassera i Stockholm, orättfärdighet i hela konungariket, högfärd och andra grova synder. Vår andakt varar icke längre, än prästen predikar och knappt så länge. Hjälp, Herre Jesus, din övergivna lilla hop, omvänd eller straffa blott de förstockade och skona de oskyldiga!

Här vill man åter mot all raison draga sig tillsamman, varigenom land och folk skola gå mot sin undergång. De moskovitiska traktaterna stöta på svårigheter och fördröjas från tid till annan. Gud avvände i all nåd, att han (moskoviten) genom vår flottas nederlag skulle låta förmå sig till fredsbrott, då är det helt ute med oss!

Nå, du store Gud plägar icke vara långt borta med din hjälp, när all mänsklig hjälp är ute. I vars allsmäktiga skydd och beskärmelse jag anbefaller min högtärade Herr Landshövding jämte hans kära. Framhärdar

min högtärade Herr Landshövdings
tjänstvilligaste
O. W. v. Fersen

d. 16 juni 1676
Malmö.

P. S. Rekommenderar åt min högtärade Herr Landshövdings omtanke på det bästa allt mitt, men i synnerhet den högst förtretliga processen med den ärelöse Daalman, och om jag möjligen kunde utbekomma Strengs dom, då jag kunde söka indrivandet för omkostnaderna i hans "Reutergarten"[1]).

E. B.

[1]) = rotel?

CHRISTOFFER KNOCK.

En slyngel i Malmö på 1500-talet.

Av EINAR BAGER.

Hur trevligt det än är med skötsamt och ordentligt folk i det levande livet, så kan det inte förnekas, att vår kulturhistoria skulle tett sig betydligt fattigare, om inte en rad slarvar, slynglar och bråkmakare förlänat den färg och liv. Det som intresserar är ofta inte så mycket dessa individers fuffens och krakel som mera allt det myckna, som kommit med på köpet, tack vare referatens omständlighet och noggrannhet. Det behöver förresten långt ifrån vara några förbrytarenaturer, som lämna dessa bidrag. Både Isak Slaktare och Haqvin Bager voro otvivelaktigt högst aktningsvärda borgare, men genom sin originalitet och sin alltför oppositionella läggning åstadkommo de den oro i sin omgivning, som lämnat så många värdefulla spår efter sig i de gamla handlingarna.

Det är Christoffer Knock, som sätter liv i skildringarna från 1500-talets sista decennier. Redan hans entré på scenen är i hög grad dramatisk. Det är mönstring på Stortorget en vårdag år 1588. Borgarna ha mangrant samlats med sina pikar och "rör" (gevär) under sina fänrikars befäl och defilera förbi "hopmannen" (anföraren för borgarebeväpningen). De fyra trumslagarna dundra på sina trummor, Lauritz Hagentorn gnäller på sin säckpipa och med fyra man i ledet marschera borgarna runt Stortorget ner mot Lilla Torg. Plötsligt ekar en salva över torget. En rote har velat höja stämningen genom att på en gång avlossa sina muskedundrar. Men i samma ögonblick sjunker en kvinna död ner borta vid vattenposten framför rådhuset. Som den skyldige utpekas Christoffer Knock, som med sina kamrater just står nere vid slaktarebodarna på Lilla Torg. Det blir förhör inför höga överheten, av vilket framgår, att Knock fört en något orolig tillvaro i tågordningen och än marscherat i ett led, än i ett annat, men då de fyra skyttarna alla edligen försäkra, att de avskjutit sina rör rätt upp i vädret, låter man saken därvid bero.

Man hade kanske inte tagit fullt så milt på saken, om inte Christoffer Knock tillhört de mera burgna i staden. Till börden nordtysk, troligen från Pommern, ägde han en stor gård på hörnet av Isak Slaktaregatan och Stortorget, ett utmärkt läge på en tid, då hela rörelsen från hamnen leddes in i staden genom Fergestredet, den nuvarande Frans Suellsgatan. I hans handelsbod vid Stortorget var det också liv och rörelse, stadsbor och främlingar strömmade in och ut och allt skulle artat sig väl, om inte Knock själv sökt förbättra sin lycka på orättfärdigt sätt.

En höstdag år 1588 hade två köpmän från Wismar, Jörgen och Lauritz Pommering, kommit in i Knocks bod för att köpa några ljus. Knocks hustru vägde upp 11 skålpund ljus på sin våg, men då främlingarna misstänkte, att det inte stod riktigt rätt till med vågskålen, begåvo de sig i sällskap med Knocks son hän till stadsvågen i Kyrkogatan för att kontrollera vikten. Här visade det sig att ljusen blott vägde 9 1/2 skålpund. Det ville främlingarna naturligtvis inte låta sig nöjas med, utan skickade sin dräng hän till Knocks hustru med begäran, att hon skulle lämna ytterligare så många ljus, att de fingo full vikt för sina pengar. Drängen kom efter en stund tillbaka med besked från Knocks hustru att om de icke voro nöjda med ljusen, kunde de lämna dem tillbaka, hon ämnade ändå rätta sig efter sin egen vågskål. Köpmännen begåvo sig då åter bort till henne och förklarade, att om hon icke ville foga sig efter deras begäran, komme de att klaga för överheten och inför denna hotelse föll hon till föga och lämnade dem ännu ett skålpund ljus och därmed läto de sig nöjas.

Det var inte utan skäl, som de misstänkte att inte allt stod rätt till med Knocks vågskål. En gång tidigare hade de varit inne för att köpa ljus. Då hade hustrun varit borta och tjänstepigan hade expedierat dem och vägt upp ett skålpund ljus, fyra stycken. Då nu vågen stod jämnt hade en annan kund, som befann sig i boden, bytt om ljus och vikt på vågskålen, och det visade sig då att vågen var i hög grad felaktig, så att inte ens när ännu ett ljus lades på vågskålen, denna kunde väga upp vikten. De begärde då, att pigan skulle hämta flera ljus, så att de fingo full vikt, men i stället hade hon då tagit bort både ljus och vågskål och vägrat sälja mera till dem.

Ett märkligt faktum är, att Christoffer Knock själv samma höst uppträder som ivrare för redlighet i handel. Om det var för att ge igen för gammal ost, är nu omöjligt att avgöra, visst är, att det man och man emellan började gå ett rykte, att Chritoffer Knock sett, hur en av utlännigarna förfarit bedrägligt i sin handel. De myndiga hanseaterna togo emellertid bocken vid hornen och Knock stämdes inför rätta för att offentligen komma fram med sin anklagelse. Knock berättade då, att han en gång varit inne i en av de bodar, som de utländska köpmännen förhyrde och där sett, att köpmannen slagit upp 12 tunnor lüneburgersalt, ur vilka han var i färd med att fylla på en trettonde tunna. Hårt ansatt fick Knock till slut klämma fram även med köpmannens namn, det rätt fantastiskt ljudande Chim Jochim Kleinkill tho Nagen udt Hahrstradte.

Stämningen var upphetsad och då parterna lämnade domstolen, övergick Knock till handgripligheter. Vid nästa rättegångstillfälle kunde talesmannen för utlänningarna förete så pass påtagliga vittnesbörd inför rätta som en blåslagen arm och kunde dessutom berätta, att Knock även slagit honom under örat, varför han tyckte Knock gjort honom "synnerlig spott och orätt".

Överheten tog sig en så pass grundlig funderare som till slutet av februari påföljande år, då den falska vågskålen företeddes inför rätten och prövades av både slottsherren Corfitz Wiffert och andra opartiska män. Och nu kunde Knock ej längre förneka sin förseelse. Slottsherren lade sig emellertid ut för honom och bad, "att man icke skulle handla med honom på det strängaste" och så slapp Knock undan med 40 dalers böter för denna sak och 10 daler för slagsmålet. Han fick dessutom avgiva en förpliktelse att för framtiden undvika alla olagligheter, ej vägra sin överhet lydnad, ej heller börja någon "olust" emot rådet eller borgarna, såsom han tillförne gjort. Rättade han sig ej härefter, skulle han böta "på det högsta" och genast lämna staden.

Nästa år avslöjades nya drag i Christoffer Knocks karaktär. Några köpmän hade kommit hem från en affärsresa till Stralsund och en av dem, Mats Hansön, lämnade inför rätten följande lilla genrebild från sin resa.

Tillsammans med ett par andra Malmöbor hade han en morgon kommit in till Hans Kron i Stralsund för att dricka brännvin. Krons hustru hade då frågat dem, om de kände Christoffer Knock. Mats svarade: "Ja, jag tänker han följer med oss hem." Hustrun genmälde "Det sker icke denna gång." Mats sporde: "Varför?" Hon svarade: "Emedan han har kommit i klammeri här och råkat i dåligt rykte för en äkta mans hustru." Mats sade: "Då gör han illa, ty han har en from dannekvinna hemma." Hustrun svarade: "Ja, jag har också hört så sägas, men jag har också hört, att hon har många pengar. Bed nu hans hustru, när I kommen hem, att hon sänder honom en hel hop, ty han har aldrig haft så mycket behov av dem som nu. Han har varit här inför rätta och skall nu åter möta upp på måndag och jag tror icke han kommer hem i vinter. Gån till henne, när I kommen hem, och sägen henne detta! Hade jag en pebling (en skrivkunnig skolyngling), skulle jag själv låta skriva till henne om detta."

Hustrun berättade vidare, att det var kvinnans egen moder, som överraskat det snygga paret och sagt till dem: "Kära barn, det skickar sig illa, att I leven i sådant onyttigt leverne tillsammans. I ären ju äktafolk båda två. Avstån därför från sådant leverne för den död, som Gud tålde!" Hennes varning hade emellertid varit förgäves, paret fortsatte som förut och i sin själsnöd gick den gamla till slut till prästen och omtalade förhållandet.

Christoffer Knock kom i alla fall sent omsider hem till Malmö med en laddning öl. Men Nemesis vakade. I den stränga vinterkylan hade ölet frusit och fyra män utsågos att besiktiga det. De begåvo sig ner till fartyget och avsmakade varan och deras dom var just inte uppmuntrande. "Ölet var illa värt 1 daler tunnan, ty det var", sade de, "fördärvat."

År 1594 är åter olycksfågeln illa ute. Borgmästare Jacob Fectil åtalade då på kyrkans vägnar Christoffer Knock för att han i S:t Petri kyrka överfallit en fattig "skolepebling" med svordomar och onda ord och hotat honom till livet. Knock hade dragit sin kniv och hött åt peblingen med den, så att denne måste fly undan för att rädda livet. Knock förnekade, att han haft någon kniv på sig vid tillfället i fråga, ja, han hade inte ens på många år burit kniv. Han vände sig mot

borgmästare Fectil. "I haven alltid hyst hat till mig," sade han. "Den som vill hänga en hund, han finner väl ett rep." Jacob Fectil svarade, att Knock aldrig med sanning skulle kunna bevisa något sådant om honom, men då han var betrodd med vården av kyrkan, var det också hans skyldighet, att låta saken komma inför rätta, så att kyrkan och fattiga skolepeblingar kunde få vara i fred. Knock beskyllde vidare Fectil för att vid tillfället i fråga, då Knock var full och drucken, ha velat mörda honom.

Rådet hade emellertid även en annan sak på hjärtat, som man gärna ville tala med Knock om. Man hade fått höra, att han för några dagar sedan skulle köpt korn på olaga sätt och mot de privilegier, som nyligen utfärdats. Knock bedyrade, att han endast köpt en skäppa senap på torget och utbrast i harm på sin plattyska: "Die divel habe den, die mest kopt!" (Djävulen tage den, som köper mest!) Byfogden Henrik Dobbelsten vände sig då mot honom och frågade: "Christoffer, kanske tänken I illa om mig och tron, att jag är orsak till, att I bleven kallad hit för kornköpet?" Christoffer svarade: "Har jag någon misstanke till Eder, så haven I väl förskyllt den!" Och därefter ropade han häftigt: "Gud i den höga himmeln straffe Eder och Eder hustru och Edra barn för den orätt, som I gjort mig, vilket allaredan har skett och väl än ytterligare kommer att ske." Och han räckte upp sina händer, önskade och förmanade Gud, att Gud skulle låta en synlig hämnd och straff komma över antingen Henrik Dobbelsten eller honom själv, över deras hustrur och barn, vilken än av dem, som hade gjort orätt — förstås angående den där viktskålen för några år sedan, tillägger skrivaren förklarande.

Domboken förtäljer ingenting om utgången av denna sak och förmodligen har väl även denna gång nåd fått gå före rätt. I varje fall har Knock alltjämt räknats bland folk, som man kunde umgås med, ty då vi nästa gång träffa på honom, är det som gäst på den förnäme Fadder Matzöns bröllop, vilket med stor ståt firades på rådhuset.

Det är på aftonen söndagen den 2. augusti 1601 och i sällskap med Hans Ollsön "Hörer i fierde lexe her i staden" (lärare i 4:de klassen) gå vi uppför rådhustrappan och titta in i gillessalen. Borgarna sitta bänkade vid långborden längs rummets sidor, dels i de väggfasta

bänkarna, dels på lösa långbänkar. Sorl och skratt och klirr av glas och dryckeskärl. Nu lämna vi ordet till Hans Ollsön.

— "Jag kom upp på rådhuset till Fadder Matzöns bröllop, då aftonsången var slut, och blev placerad bredvid Christoffer Knock och mitt emot satt Henrik Beermand. Då jag hade druckit två gånger — icke heller mera — började där en träta uppstå på följande sätt: Christoffer sporde Henrik, om han hade fått igen de pengar, som han blivit av med på Åhus marknad. Henrik svarade: "Det tjuvar ha bortstulit, det får man icke så lätt igen." Christoffer sade: "Menar du, att jag har stulit dina pengar?" Henrik svarade: "Det säger icke jag, men jag säger: det tjuvar ha bortstulit, det får man icke så lätt igen." Christoffer satt och knorrade för sig själv, vad han sade, vet jag icke, ty jag förstår icke väl ond tyska (plattyska). Henrik bad honom dricka. Christoffer sade: "Drick, drick!" och lyfte upp glaset och ville slå till Henrik. "Käre Christoffer", sade Henrik, "det är en stor skam, att I låten så illa. I ären ju en gammal man och kunde varit min fader." Då svarade Christoffer: "Din prackare, din skälm, din tjuv, jag har en ärlig karl till son och ingen skälm och tjuv!" Henrik sade: "Är jag en skälm och en tjuv?" Christoffer svarade: "Det är du och icke är du värdig att taga i fat med någon god karl." Christoffer satt alltjämt och knorrade, men Henrik svarade honom icke ett ord, utan steg upp och gick ut. Bakom honom hade där stått en degn (djäkne), vid namn Peder Jensön, honom bad jag följa Henrik. Det gjorde han strax. Då Henrik gått, stod Christoffer upp, lämnade sin kappa till mig och kröp under bordet och gick ut." —

Vi skynda nu efter Henriks ledsagare, Peder Jensön, sockendjäkne till Eskilstorps socknar och 20 år gammal. Han hade tagit Henrik vid handen och gått ut med honom i förstugan, där Hans Grafver stod och passade rådhusdörren. Så gingo de ner på rådhusgården, hän mot fängelset till (mot Kompanigränden). I detsamma kom Christoffer bakefter dem och gick också bort i gården. Då Peder såg det, tog han åter Henrik vid handen och gick upp i förstugan med honom. Där fick han fatt i Christen Matzön och bad honom vara vänlig och följa Henrik hem, ty Henrik var drucken. Så begåvo de båda sig i väg.

Därefter sökte Peder upp Christoffers hustru Marine och gick med

henne ned i gården och ville följa Christoffer hem. Då sade Christoffer: "Var blev den skälmen av, som du nyss följde ner från salen?" Peder svarade: "Icke så Christoffer! Kom, vi vilja gå hem. I morgon kommen I väl till tals med varandra." Christoffer svarade: "Ehm schall doch die kranckheit rören, inden hand soffver!" (Honom skall dock sjukdom röra innan han sover!) Så gick Christoffer ut genom rådhusdörren och ner för trappan.

Emellertid hade även Willem Tommisön Slagter blivit ombedd att hjälpa Henrik hem och skyndat ner för trappan efter honom. Så följde han honom hän till Hans Buntmagers dörr (hörnet av Kyrko- och Kalendegatan), men då ville icke Henrik, att han skulle följa honom längre, utan bad honom återvända till bröllopet. Och så begav sig Henrik i sällskap med Christen Matzön bort mot klockarens rist (ingång till kyrkogården med en trappa över kyrkogårdsmuren; klockarens hus låg sydväst om kyrkan på hörnet av Göran Ols- och Själbodgatan). När nu Willem vände sig om, fick han se Christoffer komma springande. Willem skyndade då bort till risten för att hindra Christoffer från att komma så snart efter, så att de ej skulle råka samman. Då lopp Christoffer upp om Hans Assarsöns strede (Göran Olsgatan) och uppåt Aelgaden (Östergatan) runt om Iffver Wenstermands gård (nuv. Bikupan) och bort till den nordöstra kyrkoristen (mitt för Mårtensgatan). Willem sprang efter honom och bad honom giva sig till freds, men Christoffer endast bad honom gå därifrån. När nu Henrik kom över risten, var Christoffer redan framme i stredet, drog sin kniv och sade: "Så kommer du där, din skälm! Du skall få tusen pocker!" och sökte komma åt honom. Henrik sade: "Ack Christoffer, vad nu!" Christoffer sade: "Du skall få den största krankhet!" och högg efter honom med kniven, men Peder Matzön tog emot slaget med sin högra arm, och med den vänstra sköt han Henrik bakom sig, så att Henrik föll omkull i rännstenen. I samma ögonblick högg åter Christoffer efter Henrik, men även nu parerade Christen slaget. Då tog Christoffer ett steg tillbaka och stack så Christen genom vänstra armen vid handleden. Som nu Christen stod där och blödde, sade han: "Christoffer, varför haven I stuckit mig? Jag gjorde ju Eder intet ont." Då svarade Christoffer: "Ville du icke att han skulle ha

det, så fick du väl själv ha det." Och så högg han ännu tre eller fyra gånger efter honom med kniven, så att om icke Willem Slagter, Peder Mortensön Bagersvend och Bertil Felbereders sven kommit till hjälp, hade han mördat både Christen och Henrik.

Denna gång var det slut med magistratens tålamod och nu skulle här statueras ett exempel, som för framtiden skulle sätta skräck i kumpaner av Knocks kaliber. Talan mot Knock fördes av borgaren Niels Nielsen, "eftersom Henrik Beermand är själv en fattig, blyg man, som icke själv kan tala sin sak." Det var en bister magistrat, som den 21 december avkunnade domen, vilken utmynnade i en slutkläm av följande lydelse:

— "På grund av alla sådana hans begångna fula gärningar visste vi därom icke annat att döma, än att Christoffer Knock ju därför bör lida efter privilegierna och fara som en fredlös man och lida på sin hals, på det att andra må kunna se sig i spegel, och skalkar, som våld och sådana fula gärningar akta att bedriva, må rättfärdeligen och billigt straffas, så att fattigt folk må njuta fred, handhavas och försvaras, som kristligt är." —

Magistraten hade emellertid gjort upp räkningen utan Christoffer Knock. När bysvennerna kommo för att gripa den skyldige, funno de boet tomt och fågeln bortflugen.

Det återstod för tillfället intet annat än att lägga beslag på Knocks egendom. I det ännu bevarade registret läsa vi, "att Christoffer Knock förgick sig emot sin medborgare och låg i mordstig för honom, varför han efter privilegierna blev dömd från sin hals, och hans huvudlott till kungen och staden". Förteckningen upptager: bo och boskaff (bohag) 133 daler, gården 800 daler, trädgården utanför staden 20 daler. Därifrån drogos skulderna, 312 daler 2 mark, däribland 80 mark, som Knock var skyldig för sin son i Wittenberg — denne hade troligen utbildat sig till präst. Återstoden delades så lika mellan å ena sidan hustrun, å andra kung och stad.

Efter någon tid fick magistraten en liten hälsning från Christoffer Knock i form av en krigsman, som i utplundrat tillstånd infann sig inför rätten, och beklagade sig över att han blivit "beröffvit" av

Knock. Magistraten kunde ej annat än känna medlidande med stackaren och gav honom 8 mark i kostpengar.

En händelse ville, att Christoffer Knocks gömställe i alla fall till slut blev röjt. Den 19 februari 1602 kom en kvinna, Mette Hansdotter, upp för rätten i det jämmerligaste skick och berättade för magistraten sitt lidandes historia. Hon hade förliden måndag varit nere i Börringe för att kräva kyrkoherde Michel Knocks[1] hustru på någon arbetslön och annan småskuld, tillsammans 6 daler. Där hade Christoffer Knock varit och antagligen i raseri över, att han blivit upptäckt, hade han överfallit henne, slagit och dragit henne blå och blodig. I sin nöd hade hon till slut krupit in i ugnen för att rädda sig, men då hade också Christoffer försökt krypa efter med dragen värja för att sticka henne. Till all lycka hade han inte kunnat komma in i ugnen för sina vidlyftiga kläders skull.

Magistraten var villrådig och visste varken ut eller in. I sitt bryderi skickade man till sist en av rådsherrarna, Niels Matzön, över till Köpenhamn för att tala med själva kanslern om, hur man skulle förhålla sig. Där blev det klart besked. Ty den nästa uppgift vi påträffa, är att bysvennerna Morten Pilt och Niels Bysvend med vardera två handfasta karlar till hjälp i vagn sändas ner till Börringe för att fånga Knock. På samma gång utsändes Hans Prose för att utspeja var Knock höll sig gömd.

Det är det sista vi höra om Christoffer Knock. Drevet är färdigt att släppas i väg för att jaga upp villebrådet. Men min övertygelse är, att Christoffer Knock även denna gång lyckades draga myndigheterna vid näsan och fly undan till sitt hemland, ty de avrättningskostnader, som eljest skulle markerat slutpunkten på hans äventyrliga liv, saknas i stadens räkenskaper.

Uppgifterna hämtade ur domböckerna samt stadens och kyrkans räkenskaper från åren 1588—1602 i Malmö Stadsarkiv.

[1] Troligen Christoffer Knocks son. Se sid. 73.

Förteckningen över Christoffer Knocks egendom kan, utan att på något sätt vara särskilt märklig, tjäna som exempel på, hur en Malmöborgare av medelklassen hade det omkring år 1600. Själva boningslängan, tydligen ett korsvirkeshus, innehöll endast stugan — ett stort rum, upptagande husets hela bredd —, stugukammarn, som tjänstgjorde som sovrum, och förstugan, från vilken var avdelad den anspråkslösa boden, såvida denna icke inrymts i ett särskilt utbygge åt torget. Köket låg så gott som undantagslöst vid denna tid och långt senare i en luta (ett tillbygge) inåt gården, eller också i den tillstötande delen av brygghuset. Ytterdörrarna utgjordes av de alltjämt på landet förekommande halvdörrarna, den undre med klinka, den övre med regel. Fönstren voro skyddade genom järnstänger och om natten tillbommade med fönsterluckor.

I St. Petri kyrkas räkenskaper för år 1595 finna vi, att "Christoffer Kröwel eller Knok aff den gaard wed torgit hand kiöpte aff Eiler Tommisen betalt 5 mark; end Christoffer Knock aff det Tysche Compani betalt 10 mark." Det senare är det i förteckningen omnämnda stenhuset, som tidigare varit de tyska köpmännens kompanihus. År 1602 äges gården av Christoffer Knocks hustru och senare av Anders Knock, väl en son eller nära släkting till Christoffer. Vid gårdarnas numrering i slutet av 1600-talet erhöllo båda husen det gemensamma numret 511.

Anno 1601 mondagen thend 21 decemb: Bleff Christoffer Knocks gods inuenterit och beschriffvit effter thend doms formelding som i dag bleff dömd Hendrick Beirmand och Christoffer emellem. Offververends Kongens fogit Per Hanssön, Niels Matzön, Knud Jacobsön Raadmend, Johan Östermand, Andris Panthun, Lauritz Guldsmedt (Stuffven):

Een skifve[2] den beste — 12 m, een anden skiffve — 8 m.

1 slabenck[3] med panneel — 8 m, 1 lang benck med skammel[4] och

[2] skifve = bord, [3] slabenck = bänk med lock, inredd till sängställe, [4] skammel = pall.

alt — 4 m, 1 stacket[5] benck inden dörren — 1 m, 1 benck for bordenden — 2 m, tho kiister st 5 m. er — 10 m, een jernkackeloffn 60 m, een himbling offver bordet — 8 m, pannelit fölger gaarden, tho bagstole[6] st. 12 sk — 1 $^1/_2$ m, 3 smaa stole st. 4 sk. — 12 sk, 1 spegil — 1 m, 1 t(önde) edick[7] — 7 m.

Udi cammerit hoes:

Een træ seng — 12 m, tho smaa bencke — 1 m, 1 urteschrin — 12 sk,

Udi it cammer udi gaarden:

Een ny skiffve mett skufflad[8] — 12 m, een seng — 12 m, een slabenck med panneel — 4 m, een dubbelt kiistebenck[9] med laase for — 6 m, een gammel kiistebenck — 4 m, een ny benck — 2 m, tu stöcker ny panneel — 6 m, tho gröne stole — 8 sk. een himling — 1 m,

Udi steenhuscammerit i gaarden:

een ny seng — 12 m, it kanneskab — 4 m, it st. panneel — 4 m,

Udi Bröggerhusit:

Een handqvern — 4 m, it stöbekar — 6 m, een huggeblaack — 6 sk, een talgeblaack — 1 m,

Udi steenhusit neder i gaarden:

Nogit gammilt egetimmer — 24 m, femb gamble kar — 9 m, nogit nyt bondethimmer — 8 m, 1 lest[10] gamble thönner — 3 m, thu saltetruff[11] — 2 m, 1 lest thönneband — 12 sk, 12 fierdinger onde och gode — 2 m, 1 lest gamle thönner — 1 $^1/_2$ m,

Paa stuffvelofftid:

Een gammel seng — 1 $^1/_2$ m, een benck — 8 sk,

Udi forstufven:

1 kanneskab — 12 sk, een benck — 8 sk, een gammel kiiste — 2 m.

Udi boden:

Een kiste — 4 m, lius derudi for 2 m, een slump smaat salt 4 m, Item hafde Christoffer ladet skibe 12 t(önder) groft salt, som blef igien opskibet — 72 m,

[5] stackit = kort, [6] bagstol = stol med rygg, [7] edick = ättika, [8] skufflad = skjutlåda, [9] kistebenck = bänk med kistrum i, [10] lest = 12 tunnor, [11] truff = tråg.

Kobber:

Een kedel weijer 18 schaalpund, pdt 10 sk — 11 m rix 4 sk. 3 smaa kedle weijer 12 schaalp. pdt 10 sk — 7 $^1/_2$ m, 2 gryder weijer 14 schaalp. til 5 sk. — 5 m 4 sk., 1 bordkrantz[12] — 10 sk, 1 liden liusestage met 1 pibe — 8 sk,

Thin:

Gott thin 7 smaa fad, nogle faa tallerken och 1 thinkande, och lit andit, weijgde 40 schaalp. pdt 8 sk, — 20 m.

Benckekleder:

1 liden gamell agedyne — 2 m, 1 stackit gamel agedyne — 1 m, 1 benckedyne röt paa den ene side 6 alne gamel — 6 m, end een ligedan — 6 m, een weffvit agedyne — 4 m, it gamilt hiunde[13] — 8 sk, end 3 hiunde st. 8 sk — 1 $^1/_2$ m, end it hiunde — 8 sk,

Sengekleder:

Tho sengedyner i stufvecamerit, tho smaa dundyner, 3 puder met waar, tho hofviddyner, tho puder uden waar, it sengkled gamilt. 1 par lagen for 10 daler tilsam.

Udi camerit i gaarden: een sengedyne — 12 m,

Paa loftid: tho sengedyner — 12 m, tho hofveddyner — 4 m, 1 ry[14], 1 par lagen — 4 m,

Udi stufven i slabencken 1 lederdyne — 4 m, tho hofviddyner — 4 m. 1 liden dundyne — 6 m,

Item: Een löckte — 2 m, it becken — 1 m,

Böger:

Postilla Lutheri teusch, Rhetorica teusch,

Gange kleder:

Een gammel siökiortel — 3 m, een gammel læderthröije — 2 m. een gammel klædemutze[15] — 1 m,

Liinkled:

1 par hörlagen — 8 m, 1 handkled — 1 m, 1 par smaa blaarlagen — 4 m, 2 duge met render — 8 m,

[12] bordkrantz = ring att sätta fat och grytor på. [13] hiunde = hyende. [14] ry = rya. [15] klædmutze = ett ytterplag (jfr. Teutsch-Englisch Lexicon. Leipzig 1716: mutzen(der). ein uberrock: a surtoat. a campagnecoat).

Pant:

1 sölfsked aff Hans Kemnou for 9 m, er werd — 6 m,

Summa 532 m.

Gaarden er wurderit aff otte mend for	800 daler
Och haffven uden syndreport for	20 daler

The 8 mends naffn ere Christiern Jacobsön, Gert Sluter, Lauritz Söffrensön, Wessel Griwek, Henrick Bolleken, Hans Jacobsön, Regel Jörgensön, Jost Holtvig, dagen thend 22 marti 1602.

Udgield:[16]

Willem Andersön — 16 $^1/_2$ dlr; kreffvis for hans sön hand schyldig er thil Wittenbergh — 80 dlr, Willem Andersöns Poffvel for klede — 7 dlr, Cornelius Willemsön — 30 dlr, derpaa betald 12 t(önder) packit salt; Hans v. Lübeck for 1 td. edich — 7 m, Jacob Degener thil Rostock — 33 dlr 4 m, Bertill Brugge 60 gyllen — 45 daler, Karine Tidemands Pige Anne sin lön — 5 dlr, Oluff i urteboden — 5 dlr, Anders och Michel Slagter for talg — 7 dlr, Niels H(ammer) Bor(gemester) for 1 td rugh 10 $^1/_2$ m, Jost Holtvig for 1 td. smaat salt — 11 m, Ann Aerilds — 24 m, Casten thil Jost Holdtvigs for 2 tdr meel — 27 m 8 sk, Johanne Lademagers 6 schp malt thil rost er 7 $^1/_2$ m, End findis udi Christoffers bog at hand er schyldigh udi Helsingborgh for hans sön H. Michel — 50 daler, Tiske Gierdtz aff Rostock — 165 m,

Saa findes udi Peder Hansöns sidste aars regenskaf: Item Christoffer Knock forsaa sig emodt sin medborger, och laa udi mordstj for hannom, hvorfore hand efter Privilegierne blef dömbt fra sin hals och hans hofvidlod thil Kongen och Byen, som domen derom formelder. —

[16] udgield = skuld.

INNEHÅLL:

Förord 3

Föreningsmeddelanden 5

Hans Wåhlin:
Tiggarmunkarnas kloster och kapell i Malmö 7

Ernst Fischer:
Om målare i Malmö för 100 år sedan 31

Sten Kalling:
En tomtgrävning vid Västergatan 39

Einar Bager:
Ett brev från det stora nordiska krigets dagar 45

Christoffer Knock 61

Malmö 1933
Lundgrens Söners
boktr.